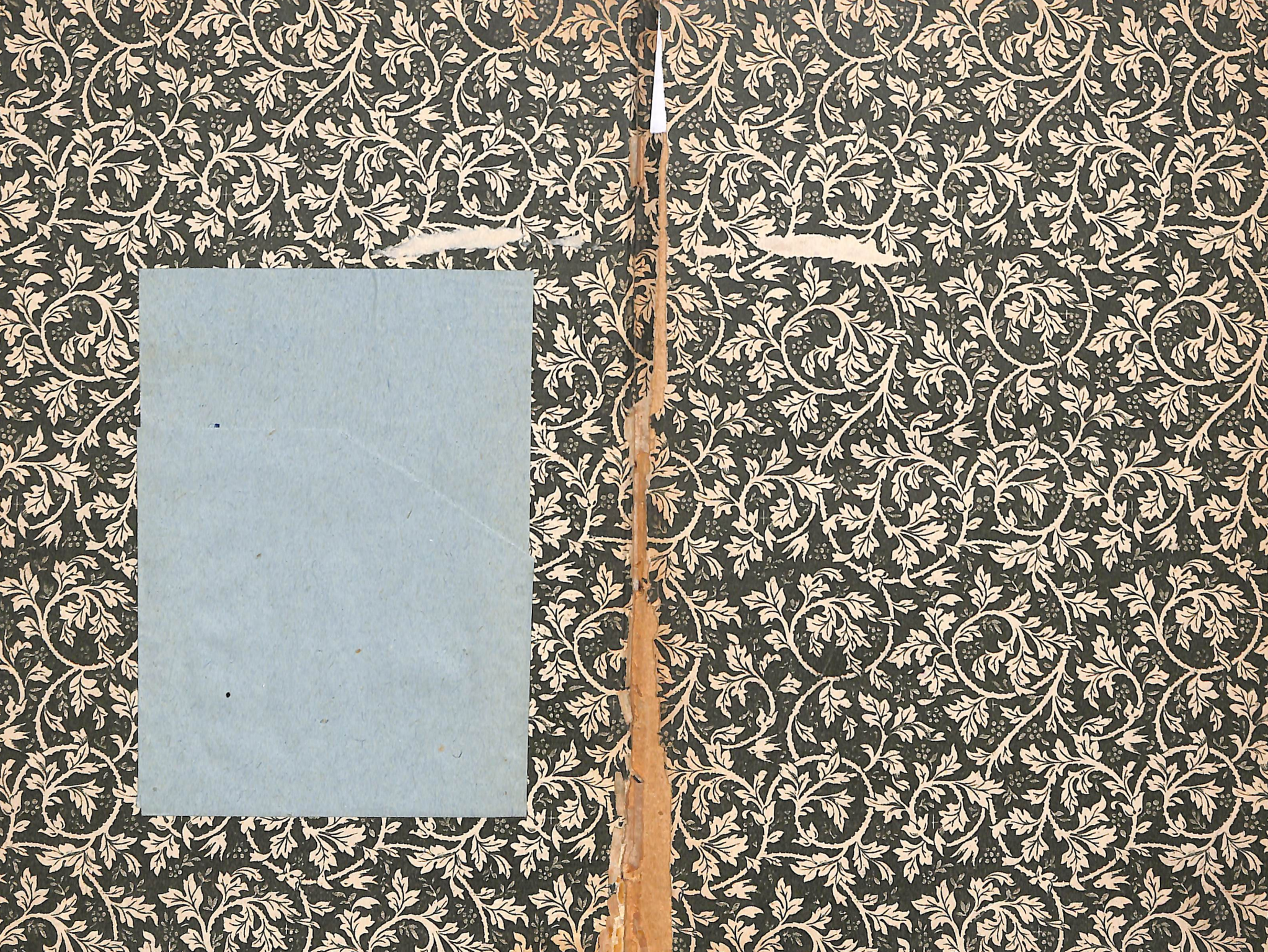

1749

1930

84

F-71

ԱՐՄԵՆ ԼԻԻԲԵՆԻ ՓԱՆՈՒՍՏԸ

PRINTED IN TURKEY

Այն վայրկեանին ուր Արսէն Լիւբէն, իր ճաշը աւարտելով՝ գրպանէն սկսաւ մը կը հանէր, խցիկին դուռը բացուեցաւ: Իսկոյն սկսաւ գզրոցին մէջ նետեց և սեղանէն հեռացաւ: Պահապանը ներս մտաւ, պտոյտի ժամն էր:

— Ձեզի կը սպասէի, սիրելի բարեկամ, դուքեց Լիւբէն, որ միշտ զուարթ տրամադրութեան մէջ էր:

Դուրս ելան: Հազիւ թէ նրբացքին անկիւնէն աներեւոյթ եղած էին, երբ երկու հոգի՝ իրենց կարգին՝ մտան խցիկը և սկսան անոր մանրակրկիտ քննութիւնը: Մին քննիչ Տիէօչին էր և միւսը քննիչ Ֆօլանֆանը:

Կասկած չկար թէ Արսէն Լիւբէն դուրսի հետ յարաբերութիւն ունէր և իր ընկերներուն հետ կապեր հաստատած էր: Նախորդ օրն իսկ «Կուան ժուռնալը» թերթը հետեւեալ տողերը կը հրատարակէր որոնք ուղղուած էին իր դատական աշխատակցին.

«Պարոն,

«Այս օրերս հրատարակուած յօդուածի մը մէջ իմ մատիս արտայայտուած է,ք այնպիսի ձեւով մը որ արդարանալի չէ: Իմ դատաստանն սկսելէ քանի մը օր առաջ, պիտի դամազ մասին ձենէ հաշիւ պահանջելու:

«Սիրալիր բարեւներ

«ԱՐՄԵՆ ԼԻԻԲԵՆ»

Գիրը արդարեւ Արսէն Լիւբէնին էր: Ուրեմն նամակներ կը դրկէր: Ուրեմն նամակներ կը ստանար: Ուրեմն տարակոյտ չկար թէ կը պատրաստէր այն փախուստը զոր այնքան լրբօրէն ծանուցած էր:

Կացութիւնը աններելի կը դառնար: Հարցաքննիչ դատաւորին հետ համախոհ՝ ապահովութեան պետը, Պ. Ճիւտաւի անձամբ գնաց Սանթէի բանտի անօրէնին բացատրելու համար այն միջոցները որոնք հարկ էր ձեռք առնել: Եւ հոն հառնելուն պէս, երկու մարդ զրկեց բանտարկեալին խցիկը:

Այս երկու քննիչները խցիկին բոլոր սալաքարները վեր-

ցուցին, անկողինը քակեցին, ըրին ինչ որ կարելի էր ընել նմանօրինակ պարագաներուն, և ի վերջոյ բան մը չգտան: Իրենց զննութիւններէն պիտի հրաժարէին, երբոր պահապանը աճապարանքով վազեց և իրենց ըստ:

— Դիւրոցը... նայեցէ՛ք սեղանին գլորոցը: Ներս մտած ատենս ինծի այնպէս թուեցաւ որ դիւրոցը կը հրէր:

Նայեցան և Տիէօշի գոչեց:

— Աստուծոյ համար, այս անգամ լուսեցինք:

Թօլանֆան գայն կեցուց:

— Կեցի՛ր, բարեկամ, մեր մեծաւորը թո՛ղ ցուցակը պատրաստէ:

— Մակայն, այս սուգնոց սիկառը...

— Թո՛ղ այդ Համանայի սիկառը և մեծաւորին խմաց տանք: Երկու վայրկեան ետքը, Պ. Միւտուի գլորոցը կը խուզարկէր: Նախ դառաւ թերթերու ծրար մը սրնոց մէջ Արսէն Լիւբէնի դրաց կը խօսուէր, յետոյ ծխախոտի տուփ մը, ծխամորճ մը, տեղակ մը թուղթ և վերջապէս երկու գիրք:

Անոնց տխուրութեան նայեցաւ: Քառքայի («Հերոսներու պաշտամունք»)ին անգլիական սպագրութիւն էր մին և միւսը եպիկահտի մէկ հատընտիրը էլ լղէվիբեան մաքուր տպագրութեամբ, գերմաներէնի թարգմանաւ, 1634ին Լէյտի մէջ: Երեսները աչքէ անցընելով, հաստատեց որ բոլորն ալ ստորագծուած են նօթագրուած էին: Ասոնք պայմանադրական նշաններ էին թէ ո՛չ գրատէր մէկու մը նօթագրութիւնները:

— Ասիկա ետքէն կը անոններ մանրամասնօրէն, ըստ Պ. Ռիւտուի:

Ջննեց ծխախոտի տուփը, ծխամորճը: Յետոյ, նշանաւոր սիկառը առնելով:

— Վա՛յ անպիտան, գոչեց, մեր բարեկամը լուսադոյն տեսակէն կը գործածէ կոր:

Ծխողի միտքնական չարժուածով մը, իր ականջին մօտ տարաւ և գայն սեղմեց: Եւ իսկոյն ձայնարկութիւն մը արձակեց: Սիկառը թուլցած էր իր մասնետուն ճնշումին ներքեւ: Աւելի ուշադիր քննեց և վերջապէս ճերմակ բան մը նշմարեց ծխախոտի թերթերուն միջեւ: Եւ կամաց մը, գնդաւ սեղի մը օգնութեամբ, դուրս հանեց շատ նուրբ թուղթի փաթեթոց մը, հալիւ ատամնակրկիտի մը մեծութեամբ: Տոկ

տակ մըն էր: Զայն բացաւ և սա բառերը կարդաց, կնոջական նուրբ գիրով մը գրուած:

«Կողովը միւս տեղը անցաւ: Տասնին վրայ ութը պատրաստուած են: Զ... կռթնելով արտաքին ոտքին վրայ, տախտակը վերէն վար կ'եղլէ: Տասներկուքէն տասներկեց ամէն օր: Ս—Ո պիտի սպասէ: Բայց ո՛ւր: Անմիջապէս պատասխան: Հանգիստ եղէք, ձեր բարեկամունքին կը հակէ վրայ:»

Պ. Տիւտուի վայկեան մը մտածեց և ըստ:

— Բաւական պաշտաւ է... Կողովը... ութը խորշերը... տասներկուքէն տասներկեց, այսինքն կէս օրէն ժամը 4:

— Բայց այս Յ. Ուս սը պիտի սպասէ:

— Յ. Ուս պարագային պէտք է օթօմօպիլ նշանակէ, այսինքն ձիու ուժ, սիւրթի լեզուով այնպէս չէն նշանակէր մօթէօթի մը զօրութիւնը: Քսանըչորս Յ. Ուս մը, քսանըչորս ձիու ուժ ունեցող օթօմօպիլ մըն է:

Ոտքի ելաւ և հարցուց:

— Բանտարկեալը իր ճաշը կ'աւարտէ՞ր:

— Այո՛:

— Եւ տակաւին չէր կարդացած այս թուղթը, ինչպէս սիկառին վիճակը ցոյց կուտայ... Ուրեմն հաւանական է որ նոր ստացած է գայն:

— Ինչպէ՞ս:

— Իր կերակուրներուն մէջ, իր հացին կամ գիտնախնձորի մը մէջէն... ես դիտեմ:

— Անկարելի է, իրեն արտօնութիւն տուին կերակուրը դուրսէն բերել տալու գինքը ծուղակը ձգելու համար, և բան մը չգտանք:

— Այս իրիկուն կը փնտռենք Լիւբէնի պատասխանը: Առ այժմ գինքը խցիկէն դուրս պահեցէք: Ասիկա հարցաքննիչ դատաւորին պիտի տանիմ: Եթէ իմ կարծիքէս ըլլայ, անմիջապէս լուսանկարել կուտանք նամակը և մէկ ժամէն կրնանք բնագիրը ուրիշ նոյն ահտակ սիկառի մը մէջ զննել և միւս առարկաներուն հետ գլորոցին մէջ տեղաւորել: Պէտք է որ բանտարկեալը բանէ մը չկասկածի:

Իրիկունը Պ. Տիւտուի Սանթէի բանար դարձաւ քննիչ Տիէօշի ընկերակցութեամբ: Անկիւն մը, վաւարանին վրայ, երեք սնակներ կը տեսնուէին:

— Կերա՞ւ :

— Այո՛, պատասխանեց անօրէնք :

— Տիէօջի, հաճեցէք շատ նուրբ կերպով կտրել սաքանի մը կտոր մաքառօնները և բանալ սա հացի կտորը...

— Ո՛չ, մեծաւոր :

Պ. Տիւտուի քննեց պնակները, պատառաքաղը, դգալը, վերջապէս դանակը : Կոթը նախ դէպի ձախ, յետոյ դէպի աջ դարձուց : Աջ դարձնելուն պէս անդի տուաւ և բացուեցաւ : Դանակը փորուած էր և իբրեւ պահարան կը ծառայէր թերթ մը թուղթի :

— Բէ՞օհ, բսաւ, շատ վարպետ բան մը չէ այս Արսէնի պէս մարդու մը համար : Բայց ժամանակ չկորսնցնենք : Դուք Տիէօջի, դացեք քննութիւն մը կատարեցէ՛ք այս ճաշարանը : Յետոյ կարգաց :

«Ինքզինքս ձեզի կը յանձնեմ : Զ—Ո հեռուէն պիտի հետեւի, ամէն օր : Ընդառաջ պիտի երթամ : Քիչ ատենէն, հիմաւրի և սիրելի բարեկամուհիս :»

— Վերջապէս, գոչեց Պ. Տիւտուի, ձեռքերը շփելով, կարծեմ գործը կարգին է : Մեր կողմէն ալ մատի փոքրիկ հարուած մը և փախուստը կը յաջոցի... գոնէ անչափ մը որ կարենանք մեղսակիցները ձեռք ձգել :

— Եւ եթէ Արսէն Լիւբէն ձեր ձեռքէն փախչի, առարկեց անօրէնք :

— Պէտք եղած թիւով մարդ կը գործածենք : Այսուհանդերձ եթէ չափազանց ճարպիկութիւն ցոյց տայ... վա՛յ իրեն : Գալով իր խումբին, քանի որ պետք կը մերժէ խօսելու, միւսները պիտի խօսեցնենք :

* *

Իրաւցնէ Արսէն Լիւբէն շատ չէր խօսեր : Ամիսէ մը ի վեր հարցաքննիչ դատաւոր Պ. Ժիւլ Պուլիէ, ի գո՛ւր կ'աշխատէր խօսեցնելու : Հարցաքննութիւնները պարզապէս խօսակցութիւններ էին դատաւորին և փաստաբան Տանլալի միջեւ, որ ինքն ալ ամբաստանեալին վրայ բան մը չէր գիտեր :

Ատեն ատեն, քաղաքավարութեան համար, Արսէն Լիւբէն կ'ընէր.

— Բայց ա՛յո, պարեն դատաւոր, համաձայն ենք իրա-

բու, Քրէտի Լիօնէի գողութիւնը, Պապիօն փողոցի գողութիւնը, պանքայի կեղծ տոմսերու հրապարակ հանումը, ապահովութեանց խնդիրը, Արմէնիլի, Կրօզէօյի, Տիւ Մալաքի դղեակներուն կողոպուտը, ամենքն ալ ձեր ծառային գործերն են :

— Ուրեմն, կրնայի՞ք ինձ բացատրել թէ...

— Անօգուտ է, ամենքն ալ միահամուռ կը խոստովանիմ, ամէնքը և նոյն խոյ տասը անգամ աւելի ձեր ենթադրածէն :

Դատաւորը՝ յուսահատ՝ դողրեցուցած էր այս անօգուտ հարցաքննութիւնները : Եւ կանոնաօրապէս, կէսօրին, Արսէն Լիւբէն Սանթէէն Տիփօն կը տարուէր բանտին կառքով, տրիշ բանտարկեալներու հետ : Յետոյ կը վերադառնար ժամը երեքին կամ չորսին :

Արդ, օր մը, այս վերադարձը մասնաւոր պայմաններու մէջ անդի ունեցաւ : Միւս բանտարկեալներուն հարցաքննութիւնը սկսած չլլալով, որոշեցին նախ Արսէն Լիւբէնը վերադարձնել : Ուտի առանձին մտաւ կառքը :

Բանալի այս կառքերը, իրենց երկայնութեան մէջ բաժնուած են կեդրոնական նորանցքով մը, որոնց վրայ կը բացուին տասը խորշեր, հինգ աջ և հինգ ձախ կողմը : Ամէն մէկ խորշ այնպէս է որ մարդ ստիպուած է հոն նստած մնալ և հինգ բանտարկեալները, հետեւաբար, նստած են մէկը միւսին վրայ, իրարմէ զատուած բլլալով զուգահեռական փայտորմով մը : Պահապան մը, նորանցքին ծայրը նստած կը հսկէ :

Արսէնը աջակողմի երրորդ խորշին մէջ մտցուցին և ծանր կառքը ճամբայ ելաւ : Հասկցաւ որ Օրլօմի քարափէն կը մեկնէին և կ'անցնէին Արդարութեան պալատին ուղեւէն : Այն ատեն Սէն Միշէլի կամուրջին մէջտեղը, կտիեց աջ ոտքովը, ինչպէս ամէն անգամ կ'ընէր, իր խորշը փառքովը, ինչպէս ամէն անգամ կ'ընէր, իր խորշը փառքովը տախտակին վրայ : Անմիջապէս բան մը չարժեցաւ և տախտակը զգալապէս բացուեցաւ : Կրցաւ հաստատել թէ ճիշդ երկու անխնեւուն մէջտեղը կը գտնուէր :

Սպառեց, զննողական աչքով : Կառքը կամաց կամաց ելաւ Պուլփար Սէն Միշէլէն վեր, Սէն Ժէրմէնի քառուղին հասնելուն կեցաւ : Բեռնակառքի մը ձին վար ինկած էր :

Երջարեութիւնը զաղբամ էր և քիչ տաննի մէջ կառքերն ու հանրակառքերը խոնուած էին ամէն կողմ:

Արսէն Լիւբէն դուրս հանեց: Բանախ ուրիշ կառք մը կեցած էր իր գտնուած կառքին երկայնքը: Տախտակը աւելի վերցուց, ոտքին մէկը դրաւ մեծ անիւին շարժանակներէն մէկուն վրայ և գետին ցատկեց:

Կառնապան մը զայն տեսաւ, ինդպէս մարեցաւ, յետոյ ուղեց զայն կանչել: Բայց իր ձայնը կորուսեցաւ կառքերու աղմուկէն մէջ որոնք նորէն սկսած էին շարժիլ: Արսէն Լիւբէն հեռացած էր արդէն:

Քանի մը քայլ գնաց վազելով, բայց ձախ մայթին վրայ, ետին դարձաւ, շրջանակաձեւ ակնարկ մը նետեց, մէկու մը պէս որ տակաւին լաւ չգիտէր թէ ինչ ուղղութեան պիտի հետեւի: Յետոյ, որոշումը տուաւ, ձեռքերը դրանք դրան և անփոյթ դէմքով մը, շարունակեց Պուլիարէն վեր ելլել:

Օգը քաղցր էր, աշնան գեղեցիկ ու թեթեւ օդ մը: Արձարանները լեցուն էին: Նոտաւ այդ արձարաններէն մէկուն դուրսի կողմը:

Գարեջուր մը և տուփ մը սկիսեցիմ ապուրից: Կամոց կամոց գաւաթը պարպեց, հանդարտօրէն սկիսեցիմ մը ծխեց, յետոյ ուրիշ մը վառեց: Վերջապէս ոտքի ելլելով՝ ինդրեց ծառայէն որ արձարանին տեսուչը կանչէ:

Տեսուչը եկաւ և Արսէն իրեն ըսաւ, բաւական բարձր, որպէս զի ամենքը լսեն:

— Շատ կը ցաւիմ, պարոն, դրամապանակո մոպեր եմ: Թերեւս անունս ճեղք բաւական ծանօթ է որպէս զի հաւանէիք ինձի քանի մը օրուան համար վարկ ընել, Արսէն Լիւբէն:

Տեսուչը անոր նայեցաւ, կարծելով որ կատակ կ'ընէ: Բայց Արսէն կրկնեց.

— Լիւբէն, Սանթէի մէջ բանտարկուած, բայց այս միջոցին փախտաւ: Կը համարձակիմ կարծելու որ այս անունը ձեզի ապահովութիւն կը ներշնչէ:

Եւ հեռացաւ, ծիծաղներու մէջէն, ու տեսուչը չխորհեցաւ իր պոնիւրը պահանջելու:

Անցաւ Սուֆիօ փողոցէն և մտաւ Սէն Ժազ փողոցը: Հանդարտօրէն յառաջացաւ ցուցափեղկներուն առջեւ կենալով և սկիսեցիմ ծխելով: Պուլիար ֆօր—Ռուսեալէն գնաց

դէպ ի Սանթէ փողոց: Սանթէի բանտին բարձր ու դաժան պատերը ցցուեցան քիչ հոտը: Անոնց երկայնքէն քայելով եկաւ պահապանին մօտ որ պահակ կեցած էր և գլխարկը հանելով, ըսաւ.

— Հո՞ւ է Սանթէի փողոցը:

— Այո՛:

— Կը փափաքէի իմ խցիկս երթալ: Կառքը զիս ճամբան թողուց և չեմ ուզեր չարաչար գործածել...

Պահապանը քիթին տակէն մուտաց.

— Ինձի նայէ՛, ճամբադ չարունակի և աւելի արագ կերպով:

— Կը ներէք, բայց իմ ճամբաստ այդ տունէն կ'անցնի: Եւ եթէ արդիւնք Արսէն Լիւբէնի հոնկէ անցնիլ, ասիկա կ'ընայ: ձեզի սուղի նստիլ, բարեկամ:

— Արսէն Լիւբէն, ինչ բաներ կ'ընէք:

— Կը ցաւիմ որ այցաքարտ չունիմ վրաս բաւ Արսէն, դրամաները խուզարկելու պէս ընելով:

Պահակը զայն ոտքէն մինչեւ գլուխը չափեց: Յետոյ, առանց բաւ մը արտասանելու, կարծես հակառակ իր կամքին, դանդաղ քաշեց: Երկաթէ դուռը բացուեցաւ:

Քանի մը վայրկեան հոտք, անօրէնք վազեց եկաւ մինչև դուռը, թեւերը շարժելով և աստիկ բարկութիւն մը կեղծելով: Արսէն ժպտեցաւ.

— Օ՛հ, պարոն անօրէն, ինձի վարպետութիւն մի ծախէք: Ինչպէ՛ս... զիս առանձին կառքով կը բերէք, կառքերու խճողում մը կը պատրաստէք և կ'երեւակայէք որ վաղելով պիտի երթամ բարեկամներու քով: Լա՛ւ, իսկ ապահովութեան քսան գործակալները, որոնք ոտքով, կառքով ու հեծելանիւով մեզի կը հետեւեն... ա՛խ, ձեր միտքը զէշ էր... ըսէ՛ք տեսնենք, պարոն անօրէն, ձեր միտքը ինչ էր:

Ուսերը թոթաւեց և աւելցուց.

— Կը ինդրեմ, պարոն անօրէն, ինձմով մի՛՛ զբաղիք: Այն օրը երբ ուզեմ փախչիլ, մարդու պէտք չունիմ:

Հետեւեալ օրը, «Էքօ տը Ֆրանս» թերթը որ Արսէն Լիւբէնի չահառակութիւններուն պաշտօնական օրկանն էր կարծես. — Կ'ըսէր թէ դրամագլուխը զնոգներէն մէկն ալ

ինք էր, — Մանրամասն տեղեկութիւններ կուտար այդ փա-
խուստի փորձին մասին: Բանտարկեալին ու իր խորհրդաւոր
բարեկամուհիին միջեւ փոխանակուած տոմսակներուն ջնա-
դիքները, այդ թղթակցութեան համար գործածուած միջոց-
ները, ոտաթկանութեան մեղսակցութիւնը, Պուլիար Սէն
Միշէլի վրայ բրած պտոյտը, Սուֆլօ սրճարանին միջադէպը,
ամէն ինչ դիմակաւերծ եղած էին: Գիտէին որ քննիչ Տիէօզի
փնտռութիւնները ձաշարանին սպասաւորներուն մօտ, որ և է
արդիւնք չէր տուած: Ու յետոյ, սա ապշեցուցիչ իրողու-
թիւնը կ'իմացուէր թէ՛ բանալի կառքը որով փոխադրուած
էր, կառք մըն էր զոր բարեկամները բո՛ւն լանալի կառքին
տեղը դրած էին:

Արսէն Լիւբէնի մօտաւորու փախուստը ալիւս ամէնուն
համար անխուսափելի կը թուէր: Ինքն իսկ յայտնապէս կը
ծանուցանէր զայն, ինչպէս կ'երեւայ հետեւեալ օրը Պ. Պու-
լիէի տուած պատասխանին: Դատաւորը իր ձախողանքին
վրայ խնդալու՜ն՝ Արսէն անոր նայած և պաղութեամբ բռնած էր.

— Լաւ մտիկ քէ՛ք ասիկա Պարոն և խօսքիւ հաւատա-
ցէ՛ք, փախուստի այս փորձս մաս կը կազմէ փախուստի
ծրագրին:

— Ձեմ հաւկնար, բաւալ գատաւորը:

— Պէտք չկայ որ հաւկնար:

Եւ որովհետեւ դատաւորը կը շարունակէր այս մասին
զինքը հարցութործել, ձանձրացած երեւոյթով մը բաւալ.

— Աստուած իմ, Աստուած իմ, ի՜նչ հարկ... բոլոր այդ
հարցումները որ և է կարեւորութիւն չունին:

— Ինչպէ՛ս, որ և է կարեւորութիւն չունին:

— Բայց ո՛չ, քանի որ իմ դատաւորանիս ներկայ պիտի
չգանուիմ:

— Ներկայ պիտի չգանուիք...:

— Ո՛չ, սեւեռուն գաղափար մըն է այս, անփոփոխելի
որոշում մը: Ո՛չ մէկ բան կրնայ զիս ետ կեցնել ատկէ:

Այս տեսակ յայտարարութիւն մը կը չփոթեցնէր ոտա-
կանութիւնը:

Արսէն Լիւբէնի խցիկը փոխեցին: Հարցաքննիչ դատա-
ւորը հրաժարեցաւ իր հարցաքննութենէն:

Նրկու ամիս տեւեց անիկա: Արսէն Լիւբէն այդ ամիս-

ները անցուց իր անկողինն վրայ երկնցած, դէմքը միշտ
դարձուցած դէպի պատը: Խցիկի այս փոփոխութիւնը կար-
ծես զինքը բնկնած էր: Մերժեց իր փառաբանը ընդունիլ:
Հազիւ քանի մը բաւ կը փոխանակէր իր պահպաններուն
հետ:

Իր դատաւարութենէն երկու շաբաթ առաջ իր աշխոյժ
կեանքը վերսկսաւ: Օդի պակասութենէն կը դանդաւորէր:
Հետեւաբար, ամէն առտու կանուխ, անկիւս բակին մէջ կը
թոյլատրուէր մարմնամարզ ընել, երկու պահակներու հովա-
դութեան տակ:

Հանրային հետաքրքրութիւնը մարած չէր. ամէն օր
հատարակութիւնը Լիւբէնի փախուստին լուրը վայելից կը
լուսար: Եւ իրաւամբ հանրոշխութիւնը կը համակրէր Արսէն
Լիւբէնին, իր աւելին, իր պաղթածութեան, իր պէս-
պէսութեան: Իր ստեղծագործ հանձարին և իր կեանքի խոր-
հրդաւորութեան համար: Հանրութիւնը կանկնկալէր զայդ և
կը դարձանար թէ այդ դէպքը կը յապաղէր այդքան եր-
կաբ: Ամէն առտու ոտաթկանութեան պետը կը հարցնէր իր
քարտուղարին:

— Լաւ փախա՞ւ:

Ոչ, տէր ոտաթկանապետ:

— Թերեւս վաղը:

Եւ դատաւարութենէն մէկ օր առաջ կրան ժուրնալի
խմբագրատունը մարդ մը մտաւ, դատարանին լրագրող տես-
նիկ ուղեց, լրագրող երեսն ի վեր նետեց իր այցաքարար և
փութով մեկնեցաւ. հոնկէ: Այցաքարողին վրայ հետեւեալ
լրագրող դրուած էին. — «Արսէն Լիւբէն միշտ կը պահէ իր
խռտու մները:

Այսպիսի պայմաններու ներքեւ էր որ դատաւարութիւնը
սկսաւ: Հո՞ծ բաղմութիւն մը հաւաթուած էր դատարանը:
Ամէն մարդ կուգէր տեսնել համբաւաւոր Արսէն Լիւբէնը:
Անոնք ուրախ էին, ակնկալելով թէ Արսէն Լիւբէն կարգ մը
ժպիտ կատակներ պիտի խաղար դատաւորին գլխուն: Հան-
դիսատեսներու համար պատրաստուած սեղաններու առջեւ
հաւաքուած էին փառաբաններ, ստիճակաւներ, լրատու-
ներ, աշխարհային մարդիկ, ղերատանուհիներ և բարձր գա-
սու վերաբերող կիներ:

Մթին ու մուսլ օր մըն էր, և անձրև կը տեղար անդադրում: Միայն ամոն լոյս մը կը լուսաւորէր զատարանը, և հանդիսատեսները հազիւ թէ տարած նշմար մը ունեցան բանտարկեալէն՝ երբ բանտապահները ներս բերին զայն: Բայց անոր դանդաղ և քաշկըռտուղ քալումը, իր անուշիկ վրայ նետուելու կերպը և կրաւորական ու տիմար երեւոյթը բնաւ գրաւել էին: Քանի քանի անգամներ իր փառատարանը— Պ. Տանվալի օգնականներէն մին — խօսեցաւ իրեն, բայց նա գլուխը օրեց միայն և ոչինչ բտաւ:

Ատենադպիրը դատաւճիւր կարգաց՝ ապա դատաւորը խօսեցաւ.—

— Ատեանի առջև հանուած բանտարկեալ, ոտքի ել: Ի՞նչ է անունդ, տարիքդ և զբաղումդ:

Անպատասխանի մնալով՝ դատաւորը կրկնեց.—

— Ի՞նչ է անունդ: Անունդ կը հարցնեմ:

Թանձր ու դանդաղ ձայն մը մըթմըթաց.—

— Պօտրիւ Տէգիբէ:

Զարմացումի միմունջ մը գրաւեց ամբողջ դատարանը: Սակայն դատաւորը յորեց.—

— Պօտրիւ Տէգիբէ: Ահա՛ քեզի ուրիշ կեղծանուն մըն ալ: Լաւ, բոտ որում դուն մինչև հիմա երկոտաւանեակ մը անուններ կրած ես, որոնք անկատկած այնքան անխելական են որքան միւսները, մենք քեզ հոս պիտի կոչենք Արսէն Լիւբէն, անուն մը որով ճանչցուած ես՝ առհասարակ:

Դատաւորը ակնարկելով իր նօթերուն յարեց.

— Քանզի հոկաւակ ամենէն խիստ փնտաւորներու, քու անցեալ պատմութիւնդ կը մնայ անծանօթ: Քու դատեցական է ոճիւրի տարեգրութեանց մէջ: Մենք քեզ գիտեր թէ ով ես դու, ուրիշ եկար, ի՞նչ է քու ծնունդդ ու դատաւարակութիւնդ— այս բոլորը զաղանիք մը մնացած են: Երեք տարի առաջ դուն մեր մէջ երեւցար Արսէն Լիւբէն անունով, ի հանդէս բերելով զարմանալի բաղադրութիւն մը՝ իմացականութեան ու ապականութեան, անբարոյութեան ու վեհանձնութեան: Մեր ծանօթութիւնը քու այն կեանքին մասին զոր ապրած ես այդ թուականէն առաջ տարտամ է և առեղծուածային: Կրնայ ըլլալ որ Ռօսիա. անունով ծանօթ մարդը, որ ութը տարիներ առաջ աճաբար

Տիքորնի գործակցեցաւ ուրիշ մէկը չէր բաց կիթ Արսէն Լիւբէն: Հաւանական է որ Արսէն Լիւբէն է այն Ռուս ուսանողը որ, վեց տարիներ առաջ, աշխատեցաւ Տօքթ. Ալթիէի աշխատանոցին մէջ և որ յաճախ հիացում առիթեց օտքիտօրին, շնորհիւ իր մանրէաբանական հայեցողութիւններու, հանձարեղ լինելուն և մօրթային հիւանդութիւններու մէջ իր կատարած փորձերու յանգումութեան: Հաւանական է նաև որ Արսէն Լիւբէն էր որ Բարիկ ներմուծեց ճարճանական ժիւռ ժիթիսի արուեստը: Մենք պատճառ ունինք հաւատալու թէ Արսէն Լիւբէն էր հեծանիւի այն վարպետ քշողը որ չահեցաւ ցուցահանդէսի մեծ մրցանակը, ապա հաղար ֆրանք, և որու մասին բան մը չյուսեցաւ վերջէն: Կրնայ ըլլալ որ Արսէն Լիւբէն էր այն անձը որ լուսացոյցի մը միջոցաւ այնքան բաղում կեանքեր ազատեց գլխօթեան պաղարի առեն, և նոյն առեն անոնց զբոսաններէն բան զաղցաւ:

Դատաւորը վայրկեան մը զաղար առաւ, ապա շարունակեց.

— Ահա այսպէս անցած է այն շրջանը յորում դուն պատրաստած ես ինքզինքդ՝ մղելու համար՝ բնկերութեան դէմ այն որայքաբբ զոր կը մղես այդ թուականէն ի վեր մէթոսիկ աշակերտութիւն մը, որով դուն զարգացուցած ես քու զօրութիւնդ, կորովդ և ճարպիկութիւնդ՝ մինչև ամենարարձր աստիճանը որ կարելի էր հասնիլ: Կ'ընդունիս այս իրողութիւններու ճշգրտութիւնը:

Դատաւորին խօսած պահուն բանտարկեալը ոտքի վրայ կեցած էր, ինքզինք հաւատարկուելով նախ մէկ ոտքին վրայ, ուսերը ծռած և բազուկները անշարժ: Ամենէն զօրաւոր լոյսի տակ կարելի էր նշմարել անոր ծայր առաիճան նիհարութիւնը, եթերացած աչտերը, դուրս ցցուած աչտի տկայները, հոգի գոյն աւնեցող դէմքը որ բծաւորուած էր կարմիր կէտերով և որ չրջանակուած էր կոշտ ու տարադրկաւոր կէտերով: Բանտի կեանքը զինք ծերացուցած ու նուած մօրութով: Բանտի կեանքը զինք ծերացուցած ու խամրած էր: Անիկա կորսնցուցած էր այն երիտասարդական զիմազիծը և չքեղ կերպարանքը որոնք լրագիրներու մէջ նկարադրուած էին յաճախ:

Կարծես թէ անիկա չէր լսած դատաւորին հարցումը:

Դատաւորը երկու անգամ կրկնեց զայն: Ասոր վրայ բանտարկեալը վեր բարձրացուց իր աչքերը, կարծես բան մը մտածելով, և ապա յուսահատական ճիգով մը մըմնջեց.

— Պատրիւ Տէգիրէ:

— Ես չեմ հասկնար քու ինքնապաշտպանութեանդ այս եղանակը, Արսէն Լիւբէն: Եթէ կը փախաքիս քու ոճիրներէդ պատասխանատուութենէն խոյս տալ յիմարութեան փաստին վրայ, կրնաս ինքզինքդ պաշտպանել այդ կերպով: Բայց ես պիտի չարունակեմ դատաւարութիւնը և կարեւորութիւն պիտի չընծայեմ քու զանազանքներուդ:

Դատաւորը երկարօրէն թուեց այն գանազան գողութիւնները. դրամաշորթութիւնները և զեղծարարութիւնները՝ որոնցմով ամբաստանուած էր Արսէն Լիւբէն: Պահընդմէջ դատաւորը հարցոտիորձեց բանտարկեալը. բայց անիկա խանդաղ և կամ լուռ մնաց: Վկաներու քննութիւնը սկսաւ: Տրուած վկայութեանց մէկ մասը ոչինչ էր, մէկ մասը աւելի կարեւոր կը թուէր, բայց ամէնուն մէջէն հակասութիւններու չղիւթայ մը կ'երկարէր: Յոգնեցուցիչ անսովորութիւն մը պատարած էր ամբողջ դատաւարութիւնը, մինչև որ դադարնի տատիկան Կանխմառ կանչուեցաւ վկայութեան համար: Ասոր վրայ դատաւարութեան հետաքրքրաշարժ մասը սկսաւ:

Ակիզըն իսկ վէժէրան գաղտնի ստախկանին վարուելու կերպը զարմանալի և անհասկնալի թուեցաւ ամէնուն: Անիկա ջղազրգուած էր և անհանգիստ: Մէկէ մէկ անգամներ բանտարկեալին նայեցաւ ականքն տարակոյտով և մտահոգութեամբ: Ապա ձեռքը հանդէպեցնելով իր առջեւի վանդակասիւնին վրայ, Կանխմառ պատմեց այն զէպքերը որոնց մէջ մաս ունեցած էր ինքը, մէջն ըլլալով Եւրոպայէն մինչև Ամերիկա՝ ըրած իր հետապնդութիւնը: Հանդիսականները անյազօրէն ունկնդրեցին Կանխմառի, ըստ որում Արսէն Լիւբէնի ձեռքակալուիլը Կանխմառի կողմէ՝ հանրածանօթ դարձած էր լրագիրներու տեղեկագրութեանց շնորհիւ: Իր վկայութիւնը վերջացնելու տուն, Արսէն Լիւբէնի հետ իր ունեցած խօսակցութիւններուն ականակելէ յետոյ, Կանխմառ կանգ առաւ երկու անգամ, չփոթահար և անվճռակամ: Յայտնի էր թէ մտքին մէջ մտածում մը կար զոր յայտնելէ կը վախնար: Դատաւորը կարեկից շեշտով մը ըսաւ անոր.

— Եթէ հիւանդ ես կրնաս մեկնիլ հիմայ:

Կանխմառ կանգ առաւ, սուր սուր նայեցաւ բանտարկեալին և ըսաւ.

— Խնդրեմ թող տուէք ինծի որ բանտարկեալը քննեմ աւելի մօտէն: Խորհրդաւոր բան մը կայ զոր պարտաւոր եմ լուծել:

Այսպէս Կանխմառ մօտեցաւ ամբաստանեալին, ուշադրութեամբ քննեց զայն վայրկեաններով, ապա վերադարձաւ վկաներու աթոռին և հանդիսաւոր շեշտով մը ըսաւ.

— Երդումով կը յայտարարեմ որ իմ առջեւ գտնուող բանտարկեալը Արսէն Լիւբէն չէ:

Խորունկ լուսթիւն մը յաջորդեց այս յայտարարութեան: Դատաւորը, վայրկեան մը չլմորած, բացադանչեց.

— Ա՛, ի՞նչ ըսել կուզես: Պարապ խօսք է ըսածդ:

Կանխմառ շարունակեց.

— Առաջին տեսութեամբ տեսակ մը նմանութիւն կը տեսնուի, բայց եթէ խնամքով քննէք քիթը, բերանը, մազը, մարմինը դոյնը, պիտի տեսնէք թէ Արսէն Լիւբէն չէ այս մարդը: Եւ հապա՛ աչքերը: Միթէ Արսէն Լիւբէն այդ ալ քոտորիկ աչքերն ունէր:

— Կեցի՛ր, կեցի՛ր: Ի՞նչ ըսել կուզես: Ի՞նչ, ըսել կ'ուզես թէ սխալ մարդն է որ կը դատենք հոս:

— Իմ կարծիքովս այդպէս է իրողութիւնը: Արսէն Լիւբէն կերպով մը ճարտարաւորեր է այս խեղճ արարածը իր տեղը դնել, եթէ անիկա կամաւոր մեղսակից մը չէ:

Դատաւարութեան այս ողբերգական ելքը խնդաւք և յուզում պատճառեց հանդիսատեսներուն: Դատաւորը կախակայեց դատաւարութիւնը և իր քով կանչել տուաւ Մ. Պուվիէն, բանտապահը, և պահակները, բանտին պաշտօնականները:

Երբ դատաւարութիւնը վերսկսաւ, Պ. Պուվիէ և բանտապահը քննեցին ամբաստանեալը ու յայտարարեցին թէ այս բանտարկեալին և Արսէն Լիւբէնի միջև միայն թեթիւ նմանութիւն մը կայ:

— Լա՛ւ, ուրեմն, բացադանչեց դատաւորը, ո՞վ է այս մարդը: Ռեքէ՛ կուզայ: Ինչո՞ւ բանտ դրուեք է:

Բանտապահներէն երկուքն ալ ստեան կանչուեցան և

երկուքը մէկ յայտարարեցին թէ բանտարկեալը Արսէն Լիւրէն է : Դատաւորը անգամ մը ևս հարցուց փախալով .

Բայց բանտապահներէն մէկը ըսաւ .

— Այո՛ , այո՛յ , կը կարծեմ թէ աս մարդը Արսէն Լիւրէն է :

— Ի՞նչ , գոչեց դատաւորը , անհամբեր : Կը կարծես թէ Արսէն Լիւրէն է : Ի՞նչ ըսել կուզես այդպէս :

— Լա՛ւ , բանտարկեալը չառ քիչ անգամ տեսայ : Իմ հակողութեանս յանձնուեցաւ իրելունը , և երկու ամիսէ ի վեր հազիւ թէ տեղէն չարժեցաւ . միշտ իր անկողնին վրայ պառկած , և երեսը պատին դարձուցած :

Այդ երկու ամիսներէն առաջ զինք երբէք տեսած չե՞ս :

— Այդ թուականէն առաջ անիկա բանտարկուած էր բանտին ուրիշ մէկ մասին մէջ : 24 թիւ խցիկին մէջը չէր : Բանտապետը ընդմիջեց և ըսաւ .

— Զինք ուրիշ խցիկ մը զբնէր իր փախուստի փորձէն ետքը :

— Բայց , պարոն , գտնէ դուք տեսա՞ք զայն , այդ երկու ամիսուան ընթացքին :

— Զայն տեսներու ու և է առիթ չունէի : Անիկա միշտ հանդարտիկ և կանոնապահ էր :

— Եւ այս բանտարկեալը Արսէն Լիւրէն չէ՞ , չե՞ր :

— Ոչ :

— Ապա , ուրեմն , ո՞վ է ան :

— Ես չեմ գիտեր :

— Ուրեմն մեր առջեւ ունինք մարդ մը որ երկու ամիս առաջ Արսէն Լիւրէնի տեղ բանտ դրուած է : Ինչպէս կը բացատրես այս եղելութիւնը :

— Չեմ կրնար :

Բացարձակ յուսահատութեան մասնուած , դատաւորը ամբաստանեալին դառնալով , իօսեցաւ հաշտարար չեղտով մը :

— Բանտարկեալ , կրնա՞ս ըսել ինծի թէ ինչպէս և որ թուականէն ի վեր Լա Սանթէի բանտին մէջ բանտարկուած ես :

Դատաւորին գրաւիչ կերպը նպատակ ունէր փարատելու ամէն անխտահտութիւն և արթնցնելու ամբաստանեալին

հաւկցողութիւնը : Բանտարկեալը ջանաց պատասխանել : Ապա , վարպետ և մեղմ հարցութորձերու չնորհիւ , անիկա յաջողեցաւ քանի մը նախադասութիւններ շարադրել , որոնց մէջէն հետեւեալ տեղեկութիւնը կարելի է քաղել : Երկու ամիս առաջ անիկա Տեփո տարուած և հարցաքննուել ետքը ազատ արձակուած էր : Իբրեւ ազատ մարդ մը չէնքէն դուրս ելած պահուն , անիկա ձերբակալուած էր երկու պահանջներէ և դրուած էր բանտի կառքին մէջ : Անկէ ի վեր անիկա թիւ 24 խցիկին մէջ բանտարկուած կը մնայ : Փոփ էր իր բանտարկեալի վիճակէն , առատ ուտելիք ունէր և լաւ կը քնանար : Այս պատճառաւ անիկա չէր դանդատեր ու և է բանտի դէմ :

Այս բոլորը հաւանական թուեցաւ և հանդիսատէսներու յուզման ու խնդուքներուն մէջ դատաւորը կախալայեց դատաւարութիւնը մինչև որ այդ պատմուած բաները քննուին և ստուգուին :

Բանտի արձանագրութեանց քննութենէն յետոյ հետեւեալ ձեռնարկութիւններն հաստատուեցան անմիջապէս : Ութը շաբաթներ առաջ Պօտրիւ Տէգիրէ անունով մարդ մը քնացեր էր Տէփօի մէջ : Հետեւեալ օրը ազատ արձակուած էր , և Տէփօն ձգած էր կէտօրէ ետք ժամը երկու քին : Նոյն օրը ժամը երկու քին , Արսէն Լիւրէն ալ ձգած էր Տէփօն բանտի կառքի մը մէջ , վերջին անգամ մըն ալ քննուելէ յետոյ :

Բանտապահները սխալ մը գործեր էին արդեօք : Արդեօք խաբուելով անոնց նմանութենէն սխալմամբ այս մարդը Արսէն Լիւրէնի տեղ բանտ դրած էին :

Ուրիշ հարցում մըն ալ կուզար մտքերնուն :— Արդեօք այս գործը առաջուց կարգադրուած էր : Այդ պարագային Պօտրիւ մեղսակից մը ըլլալու է և ինքզինք ձերբակալել տուած ըլլալու է Լիւրէնին տեղը բանտարկուելու բացատրուած զիմումով : Բայց այսպիսի անհաւանական դիպում յայտ դիմումով : Բայց այսպիսի անհաւանական դիպումներու արդիւնք եղող ծրագիր մը որպիսի հրաշքով յաջողութեամբ պսակուած էր :

Պօտրիւ Տէգիրէ յանձնուեցաւ մարդարանական պաշտօնատան քննութեան անոր պէս բան մը երբէք տեսած չէին : Սակայն դիւրութեամբ ձեռք բերին անոր անցեալ պատմութիւնը : Անիկա ճանչցուած էր Դուրպըլուալի , Անսիէրի և

Լքվալու ախ մէջ: Մուրալով կապրէր և կը քնանար թէքնի պատուարին մօտ հին հանդերձներ հաւաքող մարդու մը խրճիթին մէջ: Անկէ անհետացեր էր տարի մը առաջ:

Արդեօք Արսէն Լիւբէն զայն խափած էր: Առ այդ ու և փաստ չկար: Եւ եթէ այդ իրողութիւն իսկ ըլլար, ատիկա ու և է կերպով լոյս չէր ձգեր բանտարկեալին փախուստին վրայ: Անոր փախուստը զաղանիք մը կը մնար: Չը կար մէկ հափիկ տեսութիւն մը որ դոհացուցիչ էր, թէ և յոռաջ կը բերուէին քսան տեսութիւններ բացատրելու համար Լիւբէնի փախուստը: Սակայն, տարակոյս չկար որ Լիւբէն փախած էր. փախուստ մը որ անբնական էր, զգայացունց էր որու մէջ թէ օրէնքի պաշտօնեաները և թէ հանրութիւնը՝ կրօնային նշմարել խնամքով պատրաստուած ծրագիր մը, պարագաներու յաջորդութիւն մը հրաշտիօրէն օգտակարուած: Եւ որոնց ելքը կատարելապէս կարդարացներ Արսէն Լիւբէնի ինքնավստահ գուշակութիւնը. — «Ես ներկայ պիտի չըլլամ իմ դատաւարութեան»:

Ամիս մը տեւող համբերատար խուզարկութենէն ետքը հանելուկը մնաց անլոյծ: Պօտրիւ կոչուած թշուառականը անպայման ժամանակի համար բանտի մէջ չէր կրնար պահուիլ և զայն ատեանի խօջե հանել ծիծաղելի պիտի ըլլար: Այս պատճառաւ զայն ազատ արձակեցին: Բայց Ապահովութեան պետը որոշեց զայն հսկողութեան տակ պահել: Ըստ իր կարծիքին, ոչ մեղսակցութիւն կար և ոչ դիպուած: Պօտրիւ գործիք մըն էր որու վրայ Արսէն Լիւբէն խաղցած էր իր խաղը արտակարգ ճարպիկութեամբ: Երբ Պօտրիւ ազատ արձակուէր միջոց մը պիտի ըլլար Արսէն Լիւբէնը զանելու և կամ անոր մեղսակիցները ձեռք բերելու: Երկու քննիչները, Ֆօլանֆան և Տիօչի, կարգուած էին Կանխմատին օգնելու:

Յունվարի մշուշապատ սոսուօտ մը, բանտի դռնիցը բացուեցան և Պօտրիւ Տէղէթէ դուրս ելաւ իբրի ազատ մարդ մը: Նախ և առաջ, անիկա, կարծես չափազանցօրէն չփոթութեան մատուած էր և սթափած էր նման մարդու մը որ ստոյգ զաղափար մը չունէր թէ ուր կ'երթար: Անիկա գնաց Տը Լա Սանթէ և Սէն Ժազ փողոցի ուղղութեամբ: Ապա կանգ առաւ հին հանդերձներ ծախող մարդու մը խա-

նութիւն առջեւ, հանեց իր կարծազգեստը և բաճկոնը. ծախեց իր բաճկոնը ի փոխարէն քանի մը սուխ. ապա կրկին հաղաւ իր կարծազգեստը, շարունակեց իր ուղին: Անցաւ Սէնը: Շաթրլէի վրայ մօտէն օմնիւպիւս մը անցաւ: Փափաքեցաւ մէջը մտնել բայց տեղ չը կար: Տոմարուն խորհուրդ տուաւ իրեն որ թիւ մը ապահովէ կանխաւ, ասոր վրայ անիկա սպասման սրահը մտաւ:

Կանխմատ իր երկու օգնականները կանչեց, և, առանց վերցնելու իր աչքերը սպասման սրահէն բաւ անոնց.

— Կառք մը կեցուցէք... ոչ երկու հատ: Աւելի լաւ պիտի ըլլայ: Ես ձեր մէկուն հետ պիտի երթամ, և պիտի հետապնդեմ այս մարդը:

Օգնականները հնազանդեցան: Պօտրիւ դուրս չեկաւ: Կանխմատ մտաւ սպասման սրահը: Մարդ չը կար:

— Ես որքա՞ն յիմար եմ, միմիջեց Կանխմատ: — Մոռցայ թէ ուրիշ դուռ մըն ալ կայ:

Ներքին նրբանցք մը կար որ կ'երկարաձգուէր սպասման սրահէն դէպի Սէն Մաթէն փողոցը: Կանխմատ դուրս ելաւ հոնկէ և ճիշդ ատենին հասաւ տեսնելու համար Պօտրիւն, որ նստած էր Պաթինեօլ—Ժարտէն Տէ Փլանթ օմնիւս պիւսին վրայ և որ կը դառնար Բիլօլի փողոցին անկիւնը: Կանխմատ վաղեց և օմնիւպիւսը բռնեց: Բայց իր երկու օգնականները կորսուած էին: Ուստի միտ միմիակ պէտք էր հետապնդել: Բարկութեան մէջ կը միտէր այդ մարդուն օձիքը բռնել առանց այլ և այլի: Արդեօք կանխամտածումով և հնարաղիւս խորամանկութեամբ չէր որ այդ բխամիտ սեպուռած մարդը զինք բաժնած էր իր օգնականներէն:

Կանխմատ Պօտրիւի վրայ յառեց իր աչքերը: Վերջինը քնացեր էր սեղանին վրայ, գլուխը մէկ կողմէն միւսը դարձնելով, բերանը կիսաբաց, և իր բիծ բիծ սեւցած դէմքին վրայ ցոյց տալով տխմարութեան անհաւատալի երեւոյթ մը: Ոչ, այսպիսի մարդ մը կարող չէր խաբել ծերուկ Կանխմատը: Բախտի մէկ դիպումով էր, որ պատաներ էր Կանխմատի իր օգնականներէն բաժնուելու պարագան: Գոնէ այսպէս կը կարծէր Կանխմատ:

Կարբի.— Լաֆայէթի վրայ մարդը օմնիւպիւսէն վար ցառեց և նստաւ Տը Լա Միւէլի թրամուէյի վրայ, որ հա-

ւրոման ծառուղիէն և Վիքթոր Հիւկօ պողոտայէն կ'անցնէր։ Պօռթիւ կառքէն դուրս ելաւ Լա Ռիւէթ կայարանին վրայ, և անտարբեր հովով մը, քաղց դէպի Պուա Տը Պուֆօններ։

Անիկա կը յամէր մէկ ճամբայէն դէպի միւսը և երբեմն ալ ետ կը դառնար իր ճամբայէն։ Ու և է մասնաւոր նպատակ ունէր։ Ժամէ մը ետքը կարծես թէ Պօռթիւ յողնութենէն պիտի մարէր, ուստի նստարան մը տեսնելով, նստաւ։ Այդ վայրը, ոչ չաա հեռու Օթէօյէն, ծառերու մէջ ծածկուած լճակի մը ծայրը, բացարձակապէս ամայի էր։ Կէս ժամ անցնելէն յետոյ Կանիմառ անհամբեր եղաւ և որոշեց խօսիլ Պօռթիւին։ Մօտեցաւ և նստաւ անոր քովիկը, սիկարէթ մը վառեց, և իր գաւազանին ծայրովը պատկերներ դնեց աւաղին վրայ և ըսաւ։

— Ազուր'օր օր մըն է։

Ոչ մէկ պատասխան։ Բայց յանկարծ մարդը քահ քահ ինդաց, երջանիկ, դուարթագին խնդուք մը, ինքնաբերական և անդիմադրելի։ Կարծես թէ Կանիմառի մազերը փուշ փուշ եղան, սարսափէն ու զարմացումէն։ Այդ նոյն ինդուքն, նոյն դժոխային ծիծաղն էր, որ այնքան ծանօթ էր Կանիմառին։

Յանկարծական շարժումով մը, Կանիմառ օձիքը բռնեց Պօռթիւի և նայեցաւ անոր երեսը սուր և թափանցող նայուածքով մը։ Եւ հասկցաւ թէ զիմացի մարդը Պօռթիւ չէր։ Անտարակոյտ Պօռթիւ էր այդ մարդը, բայց նոյն ատեն իր դէմը կը գտնէր, բուն մարդը այսինքն Լիւբէնը։ Կանիմառ դատաւ վառվռուն կեանքը Պօռթիւի աչքերուն մէջ, իր մրտաքով լեցուց անոր երկխոսեցած այտերը, տեսաւ անոր իրական միտը թոյլ մորթին ներքեւ, իրական բերանը այն ծամածուռ խորշումներու ներքեւ որոնք կը ազեղցնէին իր բերանը, Լիւբէնինն էին, և մասնաւորապէս անոր սուր, վառվռուն, հեղնական արտայայտութիւնը, այնքան պայծառ, այնքան երկատառարկական։

— Արսէն Լիւբէն, Արսէն Լիւբէն մըթմըթաց անիկա։

Յանկարծ գայրօյթի նուագէ մը բռնուած՝ Կանիմառ Արսէն Լիւբէնի կոկորդը սեղմեց և ջանաց զայն չթողուլ։ Հաւատակ յիսուն տարու տարեց մարդ լինելուն անիկա տաւ կառն արտաբայ կարգի ոյժ ունէր, մինչդեռ Արսէն Լիւբէն

բառ երեւոյթին տկար վիճակ մը կը ներկայացնէր։ Բայց անոնց մաքառումը կարճ տեւեց։ Արսէն Լիւբէն միայն թեթեւ շարժում մը ըրաւ և անմիջապէս որ յարձակում մը գործեց, Կանիմառ թողուց իր օձիքը։ Անոր աջ թեւը վար ինկաւ անշարժ ու անօդուտ։

— Եթէ ձիու ձիթսուի դասեր առած բլլայիւ Տէղ'Օրֆէվը քարափին վրայ, ըսաւ Լիւբէն, պիտի գիտնայիր թէ այդ հարուածը Բուրի—չիկի կը կոչուի ճարտերէն լեզուով, եթէ երկրորդ հարուած մըն ալ տուած բլլայի, թեւը պիտի կտրէր և ատիկա քեզի լաւ դաս մը պիտի բլլար։ Կը դարձանամ թէ, դուն իբրեւ իմ հին բարեկամս, զոր ետ կը յարգեմ և որուն առջև ետ կամաւոր կերպով ցուցադրած եմ իմ անձանաչելի գաղտնիքներս, այսպէս չարաչար պիտի գործածէր իմ վստահութիւն, սառսիկ յարձակում գործելով վրաս։ Անարժան է այդ վարմունքը։ Ահա՛ ի՞նչ է ինդիքը հիմալ։

Կանիմառ չպատասխանեց։ Կանիմառ ինքզինք պատասխանատու կը համարէր Արսէն Լիւբէնի այս փախուստին համար։ Չէ որ ինքը իր ըրած զգայացունց վկայութեամբ՝ դատարանը առաջնորդած էր այս լուրջ սխալին։ Արսէն Լիւբէնի փախուստը Կանիմառի պաշտօնավարութեան փառաւոր բնթացքին վրայ կախուած մութ ամպ մըն էր։ Արցունքի չիթ մը սահեցաւ իր այտերէն իր գորշագոյն պեխերուն վրայ,

— Ո՛հ, Աստուած իմ։ Կանիմառ սիրտիդ մի մեծցներ այս բանը։ Եթէ դուն չտայիր այդ վկայութիւնը, ետ այնպէս կը կարգադրէի որ ուրիշ մէկը ընէր ա՛յդ վկայութիւնը։ Չէի կրնար թոյլ տալ որ խեղճ Պօռթիւ Տէղիթէ դատապարտուէր։

— Ուրեմն, մրմռաց Կանիմառ, դուն էիր Պօռթիւ Տէղիթէն, ատենանին մէջ։ Եւ հիմալ հոս նոյն մարդն է որ կը գտնուի սոռճեւս։

— Այո՛, ես եմ, միշտ ես, մի միայն ես։

— Կարելի է այդ բանը։

— Ո՛հ, այդ կախարդի մը գործը չէ։ Ո՛ր միայն արդիւնքն է, ինչպէս դատաւորը յիշեց դատաւարութեան ընթացքին, երկոտանեակ տարիներու աշակերտութեան, որով մարդ կարող կը դառնայ յաղթահարուիլ կեանքի սոռճեւս։

— Բայց դէ՞մքդ : աչքերդ :

— Կանխմա՛ւ, հիմա, կրնաս հասկնալ, որ եթէ ես տանողութեան մասին Տօքթոր Ալթիէի քովը աշխատեցայ, հիւանդանոցին մէջ, այդ նեղութիւնը յանձն չառի սոսկ գործի սիրտին համար : Ես մտածեցի թէ, այն մարդը որ օրին մէկը Արսէն Լիւբէն կոչուելու պատիւին պիտի արժանանար, զերծ պէտք է ըլլայ այն օրէնքներէն որոնք կը կառավարեն դէմքի և կերպարանքի պայմանները : Կերպարանք : Այդ կրնայ փոփոխուիլ երբոր ուզես, Զօր օրինակ, եթէ մորթիդ տակը քշիկ մը խայծղանա ճարպ (փարաֆին) ներարկես, կրնաս ուռեցնել մորթիդ այն մասը զոր կ'ուզես : Փէյրօկալլիք թիթուաւոր մորթիդ գոյնը Հնդիկներու գոյնին կը փոխարկէ : «Այլ լանտին» ի հոյզը մարմինդ կրնայ զարդարել ամենագեղեցիկ ուռոյցներով և այտուցներով : Քիմիական ուրիշ բաղադրութիւն մը կազդէ մօրուքի և մազի աճումին վրայ : Ուրիշ բաղադրութիւն մը կը փոխէ ձայնի շեշտը : Աւելցուի այս ամէնուն վրայ երկու ամիս տեւող ծովապահութիւն խցիկի մը մէջ, հազար անգամէ աւելի կրկնուած մարդանքներ՝ կարողացնելու համար զիս դէմքս ծամածնելու, գլուխս տետակ մը հակեալ վիճակի մէջ պահելու և կունակա ու ուսերս ծռելու : Ապա հինգ կաթիլ թմրեցուցիչ դեղ (ալթիէին) աչքերու մէջ՝ վայրագ և դաժան երեւոյթ մը տալու համար անոնց : անա այս կերպով գործը կը յաջողի :

— Ձեռ հասկնար թէ ինչ կերպով խաբեցիր բանտի պահակները, վրայ բերաւ Կանխմար :

— Փոփոխութիւնը օրրոտօրէական էր : Դիմացեղումը այնքան աստիճանական էր որ չը կրցան զանազանել :

— Հապա ո՞վ էր Պօտրիւ Տէգլիբէն և ո՞րքիչ գտար զայն :

— Պօտրիւ գոյութիւն ունի : Անիկա խեղճ ու անվատ արարած մըն էր որուն հանգիստեցայ անցեալ տարի և յիշուի ինծի կը նմանի մի քիչ : Մտածելով թէ օրին մէկը հաւանօրէն կը ձերբակալուիմ, ձեռք առի Պօտրիւն և ուսումնասիրեցի այն կէտերը ուր կը տարբերինք իրարմէ, որպէս զի այդու կարող ըլլամ մէջտեղէն վերցնել դէմքի տարբերութիւնները և կատարելապէս նմանիլ անոր : Բարեկամներս պատճառ եւ զան որ Պօտրիւ Տէգլիբէն մնայ գիշերը և ձգէ հոնտեղը ճիշդ այն ժամուն երբ ես կը ձգէի Տէգլիբէն, — զուգադիպութիւն

մը որ գիւրաւ կարգադրուեցաւ : Անշուշտ անհրաժեշտ էր որ անիկա վար դրուէր Տէգլիբէն որպէսզի ատով հաստատուէր թէ այդպիսի մէկը գոյութիւն ունի. հակառակ պարագային ոտականութիւնը պիտի փորձէր ուրիշ տեղ դնել իմ ինքնութեանս լուծումը : Բայց այս ընտիր Պօտրիւն մէկտեղ նետելովս, անխուսափելի դարձուցի, որ ոտականները Պօտրիւին կառչին և փոխանակ իրենց սգիտութիւնը խոստովանելու հաւատան թէ, կերպով մը Պօտրիւն փոխուած էր Լիւբէնի հետ, թէ և այդպիսի փոփոխութիւն մը ընելը մեծ դժուարութիւններով չըջապատուած էր :

— Այո, այո, անտարակոյս բաւ Կանխմաւ :

Եւ ապա, բացառանշեց Արսէն Լիւբէն, ձեռքիս մէջ յաղթական քարտ մըն ալ ունէի — անձկայրեաց հանրութիւն մը որ իմ փախուստիս կը սպասէր : Եւ անա հոս է որ դուք ինկաք սխալի մէջ, դուք և ուրիշներ, այն թատերախաղին մէջ, որ տեղի կունենար իմ և օրէնքի պաշտօնէից միջև և որուն գլխին էր իմ ազատութիւնս : Եւ դուք ենթադրեցիք թէ ես անամոտութեամբ ուռած էի և յաջողութիւններու համար արբելու՝ հանդիսատեսներէն ծախ խրել կը ջանայի : Ես, Արսէն Լիւբէն, այդ սկարութեան զոհ : Կարե՞րի բան է : Ո՛հ, ոչ : Եւ դեռ քիչ առաջ Գահոտնի խնդրին մէջ դուն կ'ըսէիր — «Երբ Արսէն Լիւբէն տանիքներէն կը պոռայ թէ պիտի փախչի անշուշտ նպատակ մը ունի» : Բայց, թշուառեկան, պէտք է հասկնաս թէ փախչելու համար ես պէտք էր որ կանխաւ ստեղծէի հանրային կարծիք մը, զօրաւոր հաւատք մը և բացարձակ համոզում մը, որ իրապէս պիտի փախչիմ, իրականութիւն մը այնչափ պայծառ որչափ արեւը : Եւ իրաւամբ ես ստեղծեցի այդ հաւատքը թէ Արսէն Լիւբէն պիտի փախչէր և ներկայ պիտի չըլլար իր դատավարութեան : Եւ երբ դուն քու վկայութիւնդ տալով ըսիր թէ «այդ մարդը Արսէն Լիւբէն չէ» ամէն մարդու միտքը պատրաստուած էր հաւատալու քու վկայութեան : Եթէ միայն մէկ մարդ տարակուսէր, եթէ ու և իցէ մէկը ընէր այս պարզ դիտողութիւնը — զիցուք թէ այս մարդը Արսէն Լիւբէն է, անա այդ բոլորին իմ դատս կը կորուսէր : Եթէ ու և է մէկը ուշի ուշով քննէր իմ դիմագիծս, առանց այն զաղափարով ասգորուած ըլլալու թէ խնդրոյ առարկայ անձը

Արսէն Լիւբէն չէ, և եթէ ու է մէկը զիս քննելու մօտե-
նար աչն գաղափարով թէ հաւանաբար Արսէն Լիւբէն է
քնուող անձը, ահա այդ պարագային, հակառակ իմ բոլոր
նախազգուշութիւններուն, զիս պիտի ձանչնայիք: Բայց ես
վախ չունէի: Տրամաբանօրէն, հոգեբանօրէն ոչ ոք կրնար
տածել աչն գաղափարը թէ Պօտրիւ Տէղիբէն Արսէն Լիւբէն
կրնար ըլլալ:

Արսէն Լիւբէն սեղմեց Կանխմառի ձեռքը:

— Կանխմառ, հիմա խոստովանէ թէ Տր Լա Սանթէ
բանախն մէջ մեր ունեցած խօսակցութենէն ետքը, Չորեք-
շաբթի օրը, դուն զիս ակնկալեցիր քու տունդ, ժամը չոր-
օին, ձեռք ինչպէս ես բռնած էի քեզի:

— Հապա բանտի կա՞ռքդ, հարցուց Կանխմառ խոստ-
փողական պատասխանով մը:

— Ատիկա պլըն մըն էր: Բարեկամներէս մէկ քանին
այդ հին ու մին կառքը գտած էին և փափաքած էին փորձ
մը րնել: Բայց ես անգործնական նկատեցի զայդ, առանց
կարգ մը անսովոր պարագաներու զուգադիպութեան: Սա-
կայն և այնպէս, օգտակար սեպեցի զայն՝ այդ նախնական
փախուստը ի գլուխ հանելու համար և ասոր լուրը ի օրինակ
աշխարհի տարածելու նպատակաւ: Փախուստի ծրագիր մը,
որ պատրաստուած էր մեծ յանդգնութեամբ, և թէպէտ լրիւ
չէր գործադրուած, առով մէկտեղ՝ իրականութեան դրոշմ
մը դրաւ աչն բուն փախուստին վրայ որ յաջորդեց առաջի-
ւին. քանզի ժողովուրդը կը հաւատար թէ երկրորդ փա-
խուստը անփրկեց ի գլուխ պիտի հանուի:

— Այնպէս որ սիկարը...

— որուն մէջ ես՝ անձամբ պարգած էի, ինչպէս նաև
դանակը:

— Հապա՞ նամակները:

— Ես գրած էի զանոնք:

— Հապա՞ խորհրդատու թղթակիցը:

— Այդ տեսակ մէկը գոյութիւն չունէր:

Կանխմառ վայրկեան մը խորհեցաւ, ապա ըսաւ.

— Երբ մարդարանական պաշտօնատուներ Պօտրիւի պա-
րտաւն կը քննէր, ինչո՞ւ արդեօք չը դիտուեցաւ թէ Պո-
տրիւի գլխաւորը Արսէն Լիւբէնի համաշխարհութիւնն ունէր:

— Ի՞մ գլխաւորն գոյութիւն չունի:

— Յիշու՞ի:

— Գոնէ, սխալ են այդ չափերը: Բաւական ուշադրու-
թիւն դարձուցած եմ այդ խնդրին: Նախ՝ Պէրթիյօն ռիտու-
մի դէմքի տեսանելի նշանները նկատի կառնէ— և դուն
փորձով տեսար որ այդ նշանները անփոփոխելի չեն— բայց
ասոր կը յաջորդէ գլխու չափը, մատերու, ականջի և այլն.
չափերը: Անտարակոյս այդ չափերը աւելի կամ պակաս ան-
սխալ են:

— Բացարձակապէս:

— Ոչ. բայց անոնք ալ վերաբեցնելու համար դրամ
պէտք է ծախուի: Ամերիկա մեկնելէ առաջ, մարդարանա-
կան պաշտօնատան պաշտօնականներէն մին կաշառքով փոփո-
խեց իմ չափերը: Այս պատճառաւ Պօտրիւի չափերը Արսէն
Լիւբէնի չափերուն հաւասար չեկան:

Կարճատեւ լռութենէ յետոյ, Կանխմառ հարցուց:

— Հիմա ի՞նչ պիտի ընես ուրեմն:

— Հիմա, պատասխանեց Լիւբէն, ես պիտի վայելեմ
յաւագոյն ուտելիքները և խմելիքները և կամոց կամաց պի-
տի վերականգնեմ իմ առողջութիւնս: Վնաս չունի Պօտրիւ
մը կամ ուրիշ անձ մը ըլլալ ժամանակի մը համար, և փո-
խել անձնաւորութիւնս չափիկ մը փոխելու պէս, ոսկայն
մարդ չուսով կը ձանձրանայ այդ փոփոխութենէն: Ես հի-
մայ աւնիմ՝ այն զգացումը ինչ որ ունեցած է իր ստուերը
կորսնցնող մարդ մը, ուստի ուրախ պիտի ըլլամ՝ կրկին Ար-
սէն Լիւբէն ըլլալով:

Լիւբէն քանի մը վայրկեան քայլ չափեց Կանխմառի առ-
ջէ, յետոյ կանգ առնելով ըսաւ.

— Ուրիշ ըսելիք ունի՞ս:

— Այո՛, կը փոփաքեմ հաղինալ թէ փախուստիդ հետ
կապուած խնդիրը իր ամբողջ ներկայութեամբ պիտի ներկա-
յացնես հանրութեան: Ան օխալը դոր ես գործեցի...

— Ե՛հ, ոչ ոք պիտի դիտնայ թէ ազատ արձակուող
մարդը Արսէն Լիւբէն էր: Իմ գործիս աւելի կուգայ ինք-
զինքս խորհրդաւոր քողով մը ծածկել, ուստի պիտի թոյլ
տամ որ փախուստս պահէ իր հրաշալի հանդամաւրը: Ու-
րեմն, բնաւ մի վախնար, բարեկամ: Բան մը պիտի չըսեմ

« և է մէկուն, Արդ մնաս քարով: Այս իրիկուն ճաշի համար առնէն դուրս պիտի երթամ: Եւ հաղիւ թէ ժամանակ ունիմ հագուելու: »

— Ես կը կարծէի թէ հանգչիլ կ'ուզէիր, ըսաւ Կանիւմաւ: »

— Ահ, մարդ ընկերութեան հանգչիլ ալ պարտականութիւններ ունի որոնցմէ չկրնար խոյս տալ: Վաղը պիտի հանգչիմ: »

— Որով հետ պիտի ճաշես այս իրիկուն: »

— Բրիտանական դեսպանին հետ: »

ԽՈՐՀՐԴԱԽՈՐ ԶԱՄԲՈՐԴԸ

Իրիկուն մը առաջ օթոմոպիլս Ռուէն զրկած էի մեծ պողոտայէն: Ես Ռուէն պիտի երթայի երկաթուղիով՝ ճամբուս վրայ այցելելու կարդ մը բարեկամներ որոնք Սէնի եղերքը կը բնակին: »

Փարիզ, երկաթուղիի ճամբայ ելլելէն քանի մը վայրկեան առաջ իմ խցիկս մտան եօթը տղամարդեր: Անոնցմէ հինգը կը ծխէին: Հակառակ որ ճամբորդութիւնը այդքան կարճատե էր, այս տեսակ մարդերու հետ ճամբորդել հաճելի չթուեցաւ ինծի, մանաւանդ որ կառքը հին ճաշակով չինուած էր, և նրբանցք մը չուէր: Վերաբերուս, լրագիրներս և ժամանակացոյցս առի՝ ձեռքս և ուղեցի ապաստան գտնեմերձակայ խցիկի մը մէջ: »

Հոն կը գտնուէր, տիկին մը, որ զիս տեսնելով՝ նեղուած ըլլալու չարժուծ մը ըրաւ, ինչ որ չը վրիպեցաւ ուշադրութենէս, և հակեցաւ մարդու մը ուղղութեամբ, որ սանդուղի վրայ կայնած էր և անկասկած այն կնոջ ամուսինն էր: Մարդը աչքովը զիս քննեց վերէն վար, և ակնայայտնէ էր որ իմ երեւոյթն ահաճելի չթուեցաւ իրեն, քանզի անիկա ժպտեցաւ իր կնոջ խօսած պահուն, ինչպէս մէկը՝ որ կը խրախուսէ ուրախափառ մանուկ մը: Տիկինն ալ ժպտեցաւ և բարեկամական նայուածք մը արձակեց վրաս: Կարծես այլևս հասկցած էր թէ ես մին էի այն կինամեծար մարդերէն որոնց հետ կին մը կրնար առանց երկիւղի երկու

ժամ փակուած մնալ վեց քառակուսի ոտք մնալի մը մէջ: Տիկինոջ ամուսինը ըսաւ. —

— Ես կարեւոր ժամադրութիւն մը ունիմ սիրելիս և չեմ կրնար աւելի երկար սպասել: Ատիէօ: Կաթողին համբոյրով մը ամուսինը մեկնեցաւ: Կինը քանի մը համբոյրներ տեղաց անոր հետէն և թաշկինակը ծածանեց: Սուրիշը սուրեց ու կառախուժք չարժեցաւ: »

Ճիշդ նոյն պահուն, և պահակներու բողոքին հակառակ դուռը բացուեցաւ ու մարդ մը խուժելով խցիկին մէջ մտաւ: Ուղեկիցս, որ ոտքի ելած էր ու իր պայուսակը կը շտկուտէր, սարսափի ձիջ մը արձակեց և աթոռի մը վրայ ինկաւ: Եւ վախկոտ չեմ—հեռու ինձմէ—բայց կը խոստովանիմ թէ վերջին րոպէին պատահող այս կարգի խուժումները միշտ մտահոգիչ են: Ատոնք կասկած ներշնչող և անբնական բնայթ մը ունին: »

Սակայն, ներս մտնող մարդուն տեսքը մեծապէս փոխեց այն աննպաստ տպաւորութիւնը զոր գործեր էր մեր վրայ իր խուժումով ներս մտնելը: Անիկա կանոնաւոր և փառաւոր կերպով հագուած սքուած էր. ճաշակաւոր օձիք մը և վայելուչ ձեւանոցներ ունէր և դէմքը նուրբ ու մաշցի երեւոյթ մը ունէր: Բայց դէմքը ես ուր տեսած էի. չեմ յիշեր: Կասկածէ վեր էր թէ զայն առաջուց տեսած էի: Եւ սակայն անոր յիշատակը այնքան տարտամ և անորոշ էր մտքիս մէջ, որ ի դուր կը փորձէի վերցնել զայն այդ րոպէին: »

Ապա, ուշադրութիւնս դարձնելով այդ տիկինոջ, զարմացայ ի տես ներս մտնողութեան և դէմքին վրայ տեսնուող խուլքի նշաններուն: Նէ իր քովը նստող մարդուն կը նայէր— խցիկին նոյն կողմը կը գտնուէր անոնց նստարանը — սաստիկ խուճապի արտայայտութեամբ: Եւ դիտելի թէ տիկինոջ դողդողացող մատներէն մին կ'երկնար կամացուկ մը դէպի պղտիկ պայուսակ մը, որ նստարանին վրայ դրուած էր, քսան մատնաչափ հեռուն: Նէ վերջապէս բռնեց պայուսակը և ջղախոտ կերպով դէպի իրեն քաշեց: Մեր աչքերը հանդիպեցան իրարու, և ներս աչքերուն մէջ այնքան ուրախ և երկիւղ նշմարելի, որ չկրցայ չը խօսիլ իրեն: »

— Հիւսնդ էր տիկին: Կ'ուզէք որ պատահանք բանաւ: »

Ներսիս միակ պատասխանն էր չարժուժ մը որ ցոյց կուտար թէ կը վախնար իր քովը նստող մարդէն։ Փարսեցայ, ինչպէս իր ամուսինը ժպտած էր, թօթիկներու ուսերս, և մեծկատակով բացատրեցի թէ ես հոն էի, բաց աստի աչդ մարդը անվնաս անձի մը տեսքն ունէր։ Այդ պահուն անձանօթը դէպի մեզ դարձաւ, աչքովը քննեց մեր երկուքը գլխէն մինչև ոտք, ապա իր անկիւնը դեռեզուեցաւ և ալ ուշադրութիւն չդարձուց մեզի։

Կարճատե լուսիկնէ մը յետոյ տիկինը որ կարծես իր ամբողջ կորովը հաւաքած էր յուսահատողական ճիգ մը թափելու համար, ըսաւ ինծի գրեթէ անխելի ձայնով մը։—

— Գիտե՞ս թէ ով կայ մեր թրէնին մէջ։

— Ո՞վ։

— Անիկա... անիկա... կը վտահալեմք թիւ։

— Ո՞վ է անիկա։

— Արտէն Լիւրէն։

Տիկինը խօսելու ատեն իր աչքերը չէր վերցուցած մեր ուղեկիցին վրայէն և ինձմէ աւելի անոր էր որ նէ արտաւանդեց աչդ մտահոգիչ անունին վանկերը։ Մարդը գլխարկը իր երեսին վրայ քաշեց։ Արդեօք իր խռովքը պարտկելու, եթէ ոչ պարզապէս քնանալու համար։ Ապա ես խօսեցայ անձկութեամբ տիկինին։—

— Երէկ Արտէն Լիւրէն իր դատաւանդութեան համար քսան տարուան տարապահակ աշխատութեան դատաւարատեցաւ։ Այս պատճառաւ անհաւանական է որ անիկա ինքզինքը հրապարակի վրայ ցուցադրելու անխոհմտութիւնը գործէ։ Բաց աստի, Սանթէէն փախուստէն ետքը, լրագրողները ծանուցին թէ անիկա Թուրքիոյ մէջ երեւցած է։

— Բայց անիկա ճիշդ այս պահուս մեր թրէնին մէջ կը գտնուի, բացառանշեց տիկինը, մեր ուղեկիցէն լուսելու ակներե գիտումով։ Իմ ամուսինս բանտի տեսուչներէն մին է և կայարանի պետը անձամբ ըսաւ մեզի որ Արտէն Լիւրէնը կը փնտռեն թրէնին մէջ։

— Անոնք սխալած կրնան ըլլալ...

— Ոչ, սպառնաւ սրահին մէջ տեսած ես զինք։ Ռուէն երթալու համար առաջին կարգի տոմս մը գնած է։

— Սպահովաբար զիւրին պիտի ըլլայ զայն ձերբակալել այս թրէնին մէջ։

— Սակայն, անիկա անհետացած է։ Սպառնաւ սրահին առջև սպասող պահակը տեսած չէ անոր անցնելը, և կ'ենթադրուի թէ անիկա մտած է ձեպընթաց կառքի մէջ որ մեզմէ առաջ վայրկեան ետքը ձամբայ կ'ելլէ։

— Այդ պարագային անկասկած պիտի ձերբակալեն զայն։

— Եթէ վերջին բողբոջն անիկա ձեպընթաց կառքէն մեր կառախուժը չէ մտած ցատկելով... բան մը որ հաւանաւ կան է... ինչ որ գրեթէ ստույգ է։

— Եթէ այդպէս է, դարձեալ պիտի ձերբակալուի անիկա։ Քանզի պաշտօնականներն ու պահակները տեսած պիտի ըլլան անոր մէկ թրէնէն դէպի սխալ ցատկելը, և երբ Ռուէն հասնինք հոն պիտի ձերբակալեն զայն։

— Զա՛յն — ամենեւին ոչ։ Անիկա կերպ մը պիտի գտնէ փախուստ տալու։

— Այդ պարագային, երբայ բարով։

— Բայց մտածէ անգամ մը թէ ինչեր կրնայ ընել այն։

— Ի՛նչ։

— Չեմ գիտեր։ Ո՞ր է բան կրնայ ընել։

Տիկինը մեծապէս խռոված էր, և արդարեւ տիրող կացութիւնը չափով մը կարդարացնէր իր յուզումը ջգայնատեթիւնը։ Ես խորաբար էի խօսիլ ներս։—

— Անտարակցոյ, կան շատ մը ասորօրինակ գողաղթապետներ, բայց դուք պատճառ չունիք վախնալու։ Անպէնք թէ Արտէն Լիւրէն այս թրէնին մէջ կը գտնուի, անիկա ո՞ր է անխոհմտ բան մը պիտի չընէ շատ երջանիկ պիտի ըլլայ եթէ միայն խոյս տայ այն վտանգէն որ կը բաւաւանայ իրեն դէմ։

Իմ այս խօսքերս չի գոտեմարտեցին զայն, բայց պահիկ մը լռեց։ Ես բացի լրագրողներու և կարգացի Արտէն Լիւրէնի դատաւարութեան տեղեկագրութիւնը։ Սակայն ստանք ուէ նորութիւն մը չունէին ինծի համար, ուստի ես մեծապէս հետաքրքրուած չէի ատենցմով։ Բաց աստի չոգնած էի և քնանալու արամազիր։ Զգացի թէ կոպերո գոցուեցան ու գլուխս մէկ կողմ ինկաւ։

— Բայց պարոն, կը յուսամ պիտի չքնանաս։

— Լրագիրս ձեռքն առաւ ու զայրոյթով նայեցաւ ինծի...

— Անտարակոյս ոչ, պատասխանեցի անոր:

— Անխոհեմութիւն է քնանալդ:

— Անշուշտ պատասխանեցի:

Ասոր վրայ ձիւք ըրի արթուն մնալու: Պատահանէն դուրս նայեցայ դաշտանկարին ու թռչող ամպերուն, բայց կարճ ատենէն այդ բոլորը չփոթ ու տարտամ երեւոյթ մը ստացան: Զգայնոտ տիկնոջ ու թմրած մարդուն պատկերները ջնջուած էին իմ երեւակայութեանս վրայէն և ես խոր քունի կազդուրիչ խորութեան մէջ ընկղմած էի: Նինջին անդորրութիւնը խանդարուեցաւ խռովարից երազներով ու բոնց մէջ Արսէն Լիւբէն կոչուած արարած մը կարեւոր դեր մը կատարած էր: Անիկա երեւցաւ ինծի կռնակը բռնաւորուած թանկագին առարկաներով, ցաւկեց պատն ի վեր ու կողոպտեց դղեակներ: Բայց այդ արարածին դիմաստուերը որ ոչ ևս Արսէն Լիւբէն էր, աւելի որոշ կերպարանք ստացաւ: Անիկա դէպի ինձ ուղղուեցաւ, ցաւկեց իմ խցիկէն ներս և չիփ չիտակ իմ կուրծքիս վրայ կոխեց: Երկիւղի ու ցաւի ձիւնով մը արթնացայ: Մարդը, ճամբարդը, մեր ուղեկիցը, ծուկները կուրծքիս վրայ՝ բռնած էր կոկորդէս:

Աչքերս տարտամօրէն կը տեսնէին, քանդի անոնք արիւնալից էին: Կրնայի տեսնել տիկնոյ, խցիկին մէկ անկիւնը, երկիւղի ջղաձգութեան մատնուած: Զանք քրի նոյնիսկ չի դիմադրելու: Արդէն ուժ ալ չունէի: Գրեթէ խեղդուած էի: Վայրկեան մին ալ, ու արդէն վերջին շունչս պիտի փռչէի: Մարդը հանկեցած ըլլալու էր այդ բանը, քանդի թուլացուց իր ձեռքերը բայց զանոնք չի վերցուց վրայէս: Ապա հանգուցաւոր չուան մը հանեց դուրս ու ձեռքերս կապեց իրարու: Վայրկեանի մը մէջ ես ձեռնաւկապ էի, կաշկանդուած ու անտքիկ:

Անտարակոյս անսկիւզ դործը ի գլուխ հանեց այնպիսի դիւբութեամբ ու ճարտարութեամբ որ վարպետի մը փորձառութիւնը կը մատնէր: Անկասկած անսկիւզ իր արուեստը քաջ գիտցող դուք մըն էր: Ոչ մէկ բառ, ոչ մէկ ջղայնոտ շարժում, պաղարիւնութիւն ու յանդգնութիւն: Եւ ես ահա հոն էի, տեղանին վրայ պառկած, մոմիայի մը պէս կապուած — Եւ — Արսէն Լիւբէն:

Խնդալու բան էր այս, և հակառակ կացութեան լուրջ

հանգամանքին, խորապէս գնահատեցի հեղնանքն ու սրամտութիւնը: Արսէն կապուած կաշկանդուած նորընծայի մը պէս, կողոպտուած կարծես թէ տղէտ գիւղացի մը ըլլալի ես, — քանդի պէտք է հասկնանք թէ չարագործը իմ քսակս ու պայուսակս առեր էր: Արսէն Լիւբէն, զո՞ մը, խաղուած պարտուած... Ի՞նչ արկած:

Տիկնոյ տեղէն չչարսեցաւ: Գողը գայն նկատի իսկ չառաւ: Գոհացաւ միայն կողոպտելով անոր ճամբարդութեան պայուսակը որ վար ինկած էր, և անոր մէջը գտնուող գոհարները, քսակը, ոսկի ու արծաթ պաճուճանքները: Տիկնոյ աչքերը բացաւ, երկիւղէն սարսափած, մատներէն հանեց իր մատանիները և զանոնք տուաւ այն մարդուն. կարծես կը փափաքէր իննայել անոր չնչին աշխատանք մը քաշելը իսկ: Մարդը մատներէն ձեռքը առաւ ու նայեցաւ տիկնոյ: Տիկնոյ նուաղեցաւ:

Ապա հանգարտիկ կերպով աւագակը նստաւ իր տեղը, սիկառէթ մը վառեց և սկսաւ խուզարկել այն թանկագին բաները զորս կողոպտած էր: Այնպէս կերեւար թէ խուզարկութիւնը զո՞ թողուցած էր զայն:

Բայց ես այնչափ զո՞ չէի մնացած: Չարսէր յիշեր 12 հազար ֆրանքը զոր կողոպտած էր ինձմէ անհարկի կերպով. անսկիւզ առժամանակեայ կորուստ մըն էր, քանդի ես վստահ էի թէ այդ գումարը կրնայի կրկին ձեռք ձգել կարճ ատենէն, ինչպէս նաեւ պայուսակիս մէջ գտնուող կարեւորթուղթերը — ծրագրեր, մանրամասն ցուցակներ, հառցներ, թղթակիցներու ցանկ և վնասակար նամակներ: Բայց այդ բոլորէն աւելի անմիջական ու աւելի լուրջ հարցում մը կը խռովէր զիս: — Այս դործը ո՞ւր պիտի յանգէր: Ի՞նչ պիտի ըլլար այս արկածին վախճանը:

Ի՞նչ պիտի պատահէր:

Ինչպէս կը մտածուի, Սէն Լազարի կայարանէն իմ անցքիս պատճառած յուզումը ուշադրութեանս վրիպած չէր: Հրաւիրուած ըլլալով բարեկամներու մօտ, որոնց կը յաճախէի Կիյոս: Պէտքս անուշտով և որոնց համար Արսէն Լիւբէնի հետ իմ նմանութիւնս սիրալիք կատակներու առարկայ մըն էր, չէի կրցած ուղածիս պէս այլափոխել դէմքս, ու ներկայութիւնս ծանուցուած էր, Ասկէ զատ, տեսնող եղած էր

որ մարդ մը անշուշտ Արտէն Լիւրէնը, ճեպընթաց կառախումբէն միւս կառախումբը վազած էր։ Ուրեմն, անխուսափելի և ճակատագրական կերպով, Ռուանի ոստիկանական քովնէրը, հեռագրութեամբ լուր առած ըլլալով, ոստիկաններու պատկառելի թիւով մը պիտի գտնուէր կառախումբին ժամանած պահուն, կասկածելի ուղեւորները պիտի հորցաքննէր և վստիկանները աչքէ պիտի անցընէր մանրազնին կերպով։

Այս ամէնը կը նախատեսէի և շատ յուզուած չէի, վրաստա՛ ըլլալով թէ Ռուանի ոստիկանութիւնը Բարիդի ոստիկանութեանն առելի արթնամիտ պիտի չըլլար և թէ պիտի կրնար աննշմար անցնիլ։— Դուրս ելած ատենա ըստական պիտի չըլլար անխուսափէն ցոյց տալ երեսփոխանի քարդոս, որուն չնորհիւ արդէն ամէն վստահութիւն ներշնչած էի։ Սէն Լազարի պաշտօնեային։— Բայց իրերը ո՛րչափ փոխուած էին։ Այլևս աղատ չէի։ Անկարելի էր իմ սովորական խաղերէս մէկը փորձել։ Վակոններէն մէկուն մէջ, քովնէրը պիտի գտնէր Տիար Արտէն Լիւրէնը, զոր նպատաւար զիպուած մը իրեն կը զրկէր ոտքերն ու ձեռքերը կապուած, զառնուկի մը պէս հլու, ծրարուած, պատրաստուած։ Միայն կը մնար ստանալ, ինչպէս կ'ոտանաք թղթատարական ծրար մը, որ կ'ուղղուի ձեզ կայարանի մէջ, — սակաւ մը որսի միւս կամ կողով մը պտուղ և բանջարեղէն։

Այն ցաւայի վախճանէն խուսափելու համար ի՞նչ կըրնայի ընել, կապերուս մէջ փաթթուած ըլլալով։

Եւ կառախումբը կը սուրար դէպի Ռուան, միակ և մերձաւոր կայարան, առանց կենտրու անցնելով Վէոնօնէն, Սէն Բիէռնէն։

Ուրիշ խնդիր մը կը հետաքրքրէր զիս, որմէ անուղղակի կը շահագործուէի, բայց որուն ըւծումը արհեստէն եղողի հետաքրքրութիւնս կ'արթնցնէր։ Ի՞նչիքոս ի՞նչ դիտաւորութիւններ ունէր։

Առանձին պիտի ըլլայի որ անխիտ Ռուանի մէջ ժամանակ ունենար միևնաջան հանդարտութեամբ իջնելու։ Բայց կի՛նը։ Հազիւ թէ դռնակը պիտի բացուէր, կի՛նը, որ այդ պահուն շատ խոնձ և խոնարհ էր, պիտի պոռար, չարժուածներ պիտի ընէր, օգնութիւն պիտի կանչէր։

Ասոր վրայ կը դարձնայի։ Ինչո՞ւ ինծի պէս անկարողութեան չէր դատապարտէր զայն, որով պիտի կրնար անհետանալ իր կրկին շահատակութիւնը նշմարուելէ առաջ։

Միշտ կը ծիւէր, աչքերը սեւեռած անջրպետին վրայ, զոր վարանոտ անձրեւ մը կ'սկսէր շերտաւորել խոտորնակ մեծ գլիճերով։ Անգամ մը սակայն ստիւին անդին դարձաւ, ժամանակացոյցս առաւ և աչքէ անցուց։

Իսկ կի՛նը կը ջանար նուազած մնալ, իր թշնամին ապահովելու համար։ Բայց ծուխին պատճառած հագը կը հերքէր այդ նուազումը։

Գալով ինծի շատ անհանգիստ էի։ Ուրեքս բռնուած էին։ Եւ կը խորհէի... կը ծրագրէի...

Բժն ար լ'Առ, Ուանէլ... կառախումբը կը փութար, զուարթալին, արագութեանն գլխովցած։

Սէնթ Էթիէն... Այդ պահուն մարդը սոքի ելաւ և երկու քայլ մօտեցաւ մեզի, որուն փութաց պատասխանել կի՛նը նոր աղաղակով մը և իրական նուազումով մը։

Բայց ի՞նչ էր անոր նպատակը։ Մեր կողմի ապակին գոցեց։ Անձրեւ հիմա կատաղօրէն կը տեղար։ Մարդը իր չարժուածով ցոյց տուաւ տաղտուկը, զոր կ'ղգար հովանոց և վերարկու չուսնեալուն համար։ Աչքերը ցանցին ուղղեց։ Կնո՞ջ հովանոցը հոն կը գտնուէր։ Առաւ զայն։ Նոյնպէս առաւ վերարկուն և հագաւ։

Սէն գետէն կ'անցնէինք։ Տարաւին վարի մասը վեր դարձուց։ Յետոյ, ծուխով, մոլակը դուրս հանեց։

Ճամբուն վրայ պիտի նետուէր։ Այդ արագութեան մէջ ոտույդ մահուան մը պիտի դիմէր, Սէնթ Բաթիէրինի բլուրին տակ պեղուած ներքնուղին մօտանք։ Մարդը բացաւ դռնակը և ոտքովը փնտռեց սանդուղին առաջին աստիճանը։ Ի՞նչ յիմարութիւն։ Խուարդ, ծուխը, ժխորը ցնորական երեւոյթ մը կուտային այդպիսի փորձի մը։ Բայց յանկարծ կառախումբը մեղմացուց իր ընթացքը։ Սանձերը դիմադրեցին անխնայուն ճիւղին։ Վայրկեանի մը մէջ գնացքը սովորական եղաւ և առելի պակսեցաւ։ Տարաւիցս չկար թէ ներքնուղին այն մասին մէջ նորոգութիւններ կը կատարուէին, ինչ որ կառախումբերու զանազակ գնացքը անհրաժեշտ կը դարձնէր թերեւս քանի մը օրէ ի վեր, և մարդը գիտէր ասիկա։

Ուտի միւս ոտքը զբաւ տանդուղին աստիճանին վրայ, յետոյ երկրորդ աստիճանէն վրայ կոխեց և հանդարտօրէն դնաց, կանխաւ մղլակը դնելէ և դուռը գոցելէ ետք։

Հազիւ թէ անհետացած էր, կառախումբը հովիտ մը մտաւ։ Ներքնուղի մը եւ և Ռուան էինք։

կինը իսկոյն սխալեցաւ. և իր առաջին գործը եղաւ իր գոհարեղէններուն կորուստը ողբալ: Նայուածքով թախանձեցի իրեն: Հասկցաւ և հանեց ըերնիս կապը, որ կը խեղդէր զիս: Կ'ուզէր նաև կապերս քակել, բայց չթողուցի:

— Ո՛հ, ո՛հ, պէտք է որ ստիկանսութիւնը այս վիճակին մէջ տեսնէ ամէն բան: Կը փափաքիմ որ իր գաղափարը կազմէ այդ անսխալութիւն վրայ:

— Ահազանգը հնչեցնե՞մ:

— Շատ ուշ է, իմ վրաս յարձակած միջոցին ընելու էր ատիկա:

— Բայց պիտի սպաննէ՞ր զիս: Ա՛հ, պա՛րոն, ձեզի բռած էի թէ այս կառախումբով կը ճամբորդէր: Անմիջապէս ճանչցայ զայն, իր պատկերին համեմատ: Եւ ահա մեկնեցաւ. գոհարեղէններուս հետ:

— Մի՛ վախնաք, կը գտնեն:

— Արսէն Լիւբէնը գտնե՛լ: Ըլլալիք բան չէ:

— Ատիկա ձեզմէ կախում ունի, Տի՛կին: Մտիկ ըրէք: Ռուան համեմատն պէտ, դռնակէն օդնութիւն կանչեցէք, աղմուկ հանեցէք: Ոստիկաններ և պաշտօնեաներ պիտի գան: Այն ատեն քանի մը բառով պատմեցէք ինչ որ տեսաք. — իմ վրաս գործուած յարձակումը և Արսէն Լիւբէնի փախուստը, անոր նկարագրութիւնը ըրէք. — կակուղ գլխարկ մը, հովանոց մը, — ձերը —, գորչագոյն երկար վերարկու մը:

— Չերբ:

— Ի՞նչպէս իմս: Բայց ո՛հ, ի՛րը: Ես վերարկու չունէի:

— Ինձի անանկ եկած էր որ ինք ալ չունէր ներս մտած տեսն:

— Ունէր, ունէր... եթէ սակայն ցանցին մէջ մտնուած զգեստ մը չէ: Ամէն պարագայի մէջ վերարկու ունէր իջած ատենը: Կարելորդ այս է... գորչագոյն երկար վերարկու մը, յիշեցէք... ա՛հ, կը մոռնայի... ամենէն առաջ ձեր անունը ըսէք: Չեր ամուսինին պաշտօնը այդ բոլոր մարդոց եռանդը պիտի արծարծէ:

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿ

Արսէն Լիւբէնի Ա. գիրքին մէջ անուշադրութեամբ էջերու տեղափոխում մը եղած է:

21րդ էջին 28րդ տողէն վերջ կարդալ 23րդ էջ 23րդ տողը մինչեւ 27րդ էջ 9րդ տողը, յետոյ 21ի վերադառնալ և սկսիլ 29րդ տողէն ու շարունակել 27րդ էջ 10րդ տողը:

ԽՈՐՀՐԴԱԻՈՐ ՃԱՄԲՈՐԴՈՐ

PRINTED IN TURKEY

Միասին հառանք կայարան : Շուարած տիկնոջ մի քանի հրահանգներ ևս տուի հրամայողական շեշտով :

— Ոստիկաններուն յիշէ իմ անունս — Կիյեօմ Պէռլա : Եթէ հարկը պահանջէ, ըսէ թէ զիս կը ճանչնաս : Այդ կերպով ժամանակ չենք կորսնցնիր : Պէտք է արագօրէն կատարել տանք նախնական քննութիւնը : Կարեւոր բանը Արսէն Լիւրէնի հետապնդուիլն է : Գոհարեղէնները յիշէ : Սխալ բառ թող չսպրդի խօսքերուդ մէջ : Կիյեօմ Պէռլա ամուսնոյդ մէկ հատիկ բարեկամը :

— Այո կը հասկնամ... Կիյեօմ Պէռլա :

Նէ արդէն սկսած էր կանչուըրաւ ու ձեռքով ոտքով խօսիլ : Թրէնը կենալուն պէս բազում մարդեր մտան խցիկը : Բախտորոշ բոպէն հասած էր :

Շնչահար՝ տիկինը բացազանչեց. — Արսէն Լիւրէն... յարձակեցաւ մեր վրայ... գողցաւ իմ գոհարեղէններս... ես տիկին Ռընօ եմ... ամուսինս բանտի վերատեսուչներէն մինն է... Ա՛, հոտ է եղբայրս, ժօրժ Առտել, Գրէտի Բուէնէի վերատեսուչը... պէտք է գիտնաք որ...

Նէ ողջագուրեց երիտասարդ տղամարդ մը, որ մեր խումբին միացեր էր, և զոր ողջունեց ոստիկանապետը, ապա տիկինը շարունակեց լալադին.

— Այո, Արսէն Լիւրէն... երբ այս պարոնը կը քնանար՝ Արսէն Լիւրէն անոր կոկորդէն բռնեց... Պ. Պէռլա, ամուսնոյս բարեկամներէն մին :

Ոստիկանապետը հարցուց.

— Բայց ո՞ւր է Արսէն Լիւրէն :

— Թրէնէն վար ցատկեց երբ թիւնէլին մէջէն կ'անցնէինք :

— Վստահ է՞ք թէ Արսէն Լիւրէն էր այդ :

— Այո՛, փստան հմ: Ձինք կատարելապէս ճանչցայ: Բաց աստի, Սէն Լազարի կայարանին մէջ զայն տեսնողներ եղած էին արդէն: Գրուխը կակուղ գլխարկ մը դրած էր:

— Ոչ, կարծր գլխարկ մը՝ ասոր պէս, ըսաւ ոտակահասակաւ ակնարկելով իմ գլխարկին:

— Կակուղ գլխարկ ունէր, փստան հմ, կրկնեց արկին Ռենո, և գորշադոյն վերադառաւ մը:

— Այո, ճիշտ է այդ պատատիանեց ոտակահասակաւ հեռագիրը կ'ըսէ թէ գորշադոյն վերադառաւ մը ունի ան և սև թաւիչէ օձիք մը:

— Ճիշտ ու ճիշտ սև թաւիչէ օձիք մը, բացադանչեց արկին Ռենո յաղթական կերպով:

Ազատ չունչ մը քաշեցի ես: Ա՛հ, ինչ հիանալի բարեկամ մը ունէի յանձին այդ փոքրիկ տիկնոջ:

Ոտակահասական գործակալները զիս ազատ թողուցին: Շրթներս խածի մինչեւ որ աստուք արիւնեցան: Քամակս ծըռեցի և թաշկինակս բերնիս մէջ. շատ բնական դիրք մը՝ մարդու մը համար որ երկար ատեն անտանելի դիրքի մը մէջ մնացած էր և որուն բերանը տակաւին կը ցուցնէր արիւնտաբերանազայլին հետքերը, և ոտակահասակաւ ուղղեցի խօսքերս տկար ձայնով մը:

— Պարոն, Արսէն Լիւբէն էր ան: Կասկած չկայ ատոր: Եթէ աճապարենք կրնանք ձերբակալել զայն: Կը կարծեմ թէ ձեզի կրնամ օգտակար ըլլալ:

Կառաւորութիւն այն կողքը, որուն մէջ պատահած էր ուժիւրը, հիմա զատուած էր միւսներէն, ծառայելու համար իբր համը վկայ մը՝ պաշտօնական քննութիւններու միջոցին: Թըրէնը շարունակեց իր ճամբորդութիւնը դէպի Հավր: Մեզ առաջնորդեցին կայարանապետին սենեակը հետաքրքիր հանգիստաններու մէջէն:

Ապա ես յանկարծ տարակուսմանի և զգուշաւորութեան զգացում մը ունեցայ: Այս կամ այն պատրուակով, պէտք էր որ մասէի ինքնաշարժիս մէջ ու փախչէի: Հոն մնալ վտանգաւոր էր: Բան մը կրնար պատահիլ. օրինակի համար

հեռագիր մը Բարիդէն, և այդ պիտի նշանակէր իմ վախճանս:

Այս, ինչ պէտք էր ընել աւագակը, որ կողպանեց զիս: Անձանօթ երկրի մը մէջ, սոսկ իմ միջոցներուս ապակնելով, չէի կրնար ձերբակալել զայն:

— Պա՛հ, պէտք է փորձ մը ընեմ ըսի ինքնիրենս: Կըրնայ ըլլալ որ դժուար պիտի ըլլայ այդ գործը, բայց զբօսալի պիտի ըլլայ, և արգիւնքն ալ կ'արժէ լիովին:

Եւ երբ ոտակահասակաւ մեզի հարցուց կրկնել գողութեան պատմութիւնը, ես բացադանչեցի:

— Պարոն, յիշաւի Արսէն Լիւբէն մեզմէ առաջ կ'անցնի: Օթմօպիւս կը սպասէ կոր բակին մէջ: Եթէ բարեհաճեք զայն գործածել՝ կրնանք փորձ մը ընել...

Ոտակահասակաւ ժպտեցաւ և պատասխանեց.

— Այդ գաղափարը լաւ գաղափար է. այնքան լաւ, արդարեւ, որ արդէն ի գործ կը դրուի այդ, իմ երկու մարդերս ճամբայ ելան հեծանիւներու վրայ: Բուական առաջ ճամբայ ելած են արդէն:

— Ո՛ւր գացին անոնք:

— Թիւնէլի մուտքը: Հոն փաստեր պիտի հաւաքեն, վկաներ պիտի ապահովեն և Արսէն Լիւբէնի ետեւէն պիտի իջնան:

Ես չի կրցայ ուսերս չի թօթուել երբ պատասխանեցի.

— Ձեր մարդիկը ոչ մէկ փաստ և ոչ մէկ վկայ կրնան զանել:

— Իրա՛ւ:

— Արսէն-Լիւբէն թոյլ պիտի չի տայ որ ռուս մէկըրեսունէ զինք թիւնէլէն դուրս ելած պահուն: Անիկա պիտի հետեւի առաջին ճամբուն...

— Դէպի Րուէն ուր պիտի ձերբակալենք զայն:

— Ոչ, Րուէն պիտի չերթայ անիկա:

— Ուրեմն պիտի մնայ մերձակայքը ուր աւելի դիւրին պիտի ըլլայ զինք ձերբակալելը:

— Մերձակայքը պիտի չմնայ:

— Ո՛հ, ո՛հ, ո՛ւր պիտի պահուի ուրեմն:

Ժամացոյցիս նայեցայ ու ըսի.

— Այս պահուս, Արսէն Լիւբէն, Տարնեթալ կայարանին շուրջը կը ուղտայ: Ժամը տասը յիսուն անցած, այսինքն ասկէ քսաներկու վայրկեան վերջ, անիկա պիտի մտնէ այս թրէնը որ Ռուէնէն դէպի Ամիէն կերթայ:

— Անտէն կը կարծես: Ի՞նչպէս գիտես անիկա:

— Ո՛հ, չառ պարզ է: Երբ կառքի մէջ էինք, Արսէն Լիւբէն նայեցաւ իմ ժամանակացոյցիս: Ինչո՞ւ նայեցաւ: Արդեօք իր անհետացած կէտէն քիչ մը անդին, կա՞ր երկաթուղիի ուրիշ գիծ մը, կայարան մը այդ գծին վրայ և թրէն մը որ կը կենար այդ կայարանին մէջ: Իմ ժամանակացոյցիս նայելով՝ ես գտայ թէ այդ է իրերու վիճակը:

— Իրա՛ւ պարոն, ըսաւ ոստիկանապետը: Հրաշալի մա՛կաբերութիւն մըն է ատիկա խռոված էր, չփոթած էր և անհանգիստ:

Վայրկենական լռութիւն մը տիրեց: Տեսակ մը տարակոյս և անստուգութիւն պատճառ եղան ատոր: Գալով ինծի, ես ալ մեծապէս անհանգիստ զգացի: Ինքզինքս զսպելով խնդացի և ըսի.

— Աստուած իմ: Ոչ մէկ բան կը հրաւիրէ խելամուտութիւնը այնքան որքան կորսուած դրամապանակ մը և զայն վերադառնելու փափաք մը: Եւ ինծի կը թուի թէ եթէ քու երկու մարդերդ ինծի տաս թերեւս կրնայ...

— Ո՛հ կը խնդրեմ, Պ. ոստիկանապետ, զոչեց մատամ Ռէնօ, մտիկ ըրէք Պ. Պէռլայի խօսքը:

— Իմ սքանչելի բարեկամիս միջամտութիւնը վճռական եղաւ: Ազդեցիկ պաշտօնատարի մը տիկնոջ կողմէ արտասանուած Պէռլա անունը իրաւամբ իմ անունն եղաւ, և ինծի տուաւ ինքնութիւն մը, որ ամէն կասկածէ վեր է: Ոստիկանապետը ոտքի ելաւ և ըսաւ.

— Հաւատացէք Պ. Պէռլա, ուրախ պիտի ըլլամ ձեր յաջողութիւնը տեսնելու: Արսէն Լիւբէնի ձերբակալուիլը զիս այնքան կը հետաքրքրէ որքան ձեզ:

— Ոստիկանապետը ընկերացաւ ինծի մինչեւ օթօմպիլիս և ինծի ներկայացուց իր երկու մարդերը, Օնօրէ Մասոյ և Կասթօն Տէլիվէ, որոնք ինծի պիտի օգնէին: Շօֆէօրս ինքնաշարժին կեռը դարձուց և ես գրաւեցի տեղս: Քանի մը բռնէի ետք մեկնեցայ կայարանէն: Ազատուած էի:

Ա՛հ, կը խոստովանիմ թէ հպարտութիւն մը կ'զգայի երբ նօրմանտական վաղեմի քաղաքը չըջապատող ծառուղիներէն կ'անցնէի ՅՏ ձիու ուժեղ գնացքով սուբացող օթօմպիլիս մէջ: Շարժիչ մեքենան կը խորդար ներդաշնակօրէն: Աջ ու ձախ կողմի ծառերը կը փախչէին մեր ետեւէն: Եւ ազատ, վտանգէ զերծ ըլլալով, հիմա կը մնար ինծի անձնական պզտիկ գործերս կարգադրել իշխանութեան երկու պարկեշտ ներկայացուցիչներուն օժանդակութեամբ: Արսէն Լիւբէն կ'երթար Արսէն Լիւբէնը փնտռելու:

Ընկերային կարգապահութեան համետ նեցուկնե՛ր Տըլիվէ Կասթօն և Մասոյ Օնօրէ, ձեր օժանդակութիւնն ո՛րչափ թանկազին եղաւ ինծի համար: Ես ի՞նչ պիտի ընէի առանց ձեզի, եթէ դուք չըլլայիք, ո՛րչափ անգամներ սխալ ճամբայ պիտի ընտրէի կառուղիներուն բերանը:

Բայց ամէն բան վերջացած չէր: Ընդհակառակը: Նախ և առաջ պէտք էր որ բռնէի այդ մարդը և յետոյ ձեռք անցնէի թուղթերը, զոր գողցած էր ինձմէ: Երկու արքանեակներս ընտւ պէտք չէր որ իրենց քիթը խօթէին այդ թուղթերուն մէջ, մանաւանդ թէ ձեռք չանցնէին զանոնք: Այդ մարդիկը գործածել և անոնցմէ անջատ կերպով գործեա՛նա՛ ուզածս, որ դիւրին բան չէր:

Տարնեթալ հասանք կառախումբին անցքէն երեք վայրկեան վերջ: Իրա՛ւ է թէ միաթարութիւնը ունեցայ իմա՛նալու որ սե թաւիչէ օձիքով գորշագոյն երկար վերարկու հագած մարդ մը երկրորդ կարգի վակն մը նստած էր: Ամիէնի համար տոմսակ մը ունենալով: Իբրեւ ոստիկան իմ սկզբնաւորութիւնս ապագայ կը խոստանար ապահովապէս:

Տըլիվէ ըսաւ ինծի,

— Կառախումբը ճեպընթաց է ու այլևս Մօնթէնօլիէ—

Պիւշէ միայն կը կենայ 19 վայրկեանէն: Եթէ Արտէն Լիւբէ-
նէն առաջ հոն չըլլանք, անիկա կրնայ ճամբան շարունակել
դէպ ի Ամիէն, չեղիլ դէպ ի Բլէն և հոնկէ երթալ Տիւր
կամ Բարիլ:

— Մօնթէնօլիէ սրչափ հեռու է:

— 23 քիլօմէդր:

— 23 քիլօմէդր 19 վայրկեանի մէջ...: Անկէ առաջ
հոն պիտի գտնուինք:

Յուզումնալից հանգրուանը: Հաւատարիմ մօռօ-լէրթօն
օթօմօպիլո երբէք ասկէ աւելի եռանդով և կանոնաւորու-
թեամբ չպատասխանեց իմ անհամբերութեանս: Ինծի այնպէս
կուգար թէ իմ կամքս կը հաղորդէի անոր ուղղակի, առանց
լծակներու և ուրիշ գործիքներու միջնորդութեանը: Անիկա
կը մասնակցէր փափաքներուս և կը հաւանէր յամառու-
թեանս: Կը հասկնար իմ կատաղութիւնս այդ թշուառական
Արտէն Լիւբէնին դէմ: Խարեբան, մատնիչը: Գլուխ պիտի
ելլէի՞ անոր հետ: Անգամ մը ևս պիտի խնդա՞ր անիկա իշ-
խանութեան քիթին, ա՛յն իշխանութեան, որուն մարմնա-
ցումն էի:

— Ա՛յ կողմ, կը պոռար Տըլիվէ... Ձախ կողմ... սէղ-
ղակի...:

Հողին վրայէն կը օտնէինք: Մահմանները կարծես թէ
պզտիկ վախկոտ կենդանիներ էին, որոնք մեր մօտենալուն
վրայ կը փախչէին կ'անհետանային:

Եւ յանկարծ, ճամբու մը անկիւնէն դառնալով, տեսանք
ծուխի յորձանք մը:— Հիւսիսի ձեպընթացն էր:

Մէկ քիլօմէդր տեղ, պայքար մը մղուեցաւ քով քովի,
— անհաւատար պայքար, որուն արդիւնքը ոտոյդ էր:

Երեք րոպէի մէջ քարափին վրայ էինք, Բ. կարգի վա-
կօններուն առջև: Դռնակները ըստուեցան: Քանի մը հողի
վար կ'իջնէին: Իմ գոլս չերեւցաւ: Վակոնները աչքէ ան-
ցուցինք: Արտէն Լիւբէն չկար:

— Վա՛յ անպիտան պուռցի, քով քովի քալած ատեն-
նիս օթօմօպիլին մէջ զիս ճանչցած և կառախումբէն վար
ցատկած պիտի ըլլայ:

Կառախումբին պետք հաստատեց այս ենթադրութիւնը:
Տեսած էր որ մարդ մը կայարանէն երկու հարիւր մէդր ան-
դին: Խորամանկուն երկայնքէն կը փախչէր:

Խոյպացայ, ետեւէս ունենալով երկու օգնականներս, կամ
մանաւանդ անոնցմէ մէկը, վասնզի միւսը՝ Մասօլ բացառիկ
վազող մին էր: Զինքը փախտականէն բաժնող հեռաւորու-
թիւնը քանի մը վայրկեանի մէջ տարօրինապէս նուազեցաւ:
Մարդը նշմարեց դայն, ցանկապատէ մը անցաւ և արագօ-
րէն կծկեց դէպի զաւիւիւր մը, ուրկէ մտղցեցաւ: Նորէն
տեսանք զինքը աւելի հեռուն: Պզտիկ անտառ մը կը մըտ-
նէր:

Երբ այդ անտառը հասանք, Մասօլ հոն կ'ուպատէր մեզի:
Անօգուտ դատած էր աւելի առաջ նետուիլ, վախնալով որ
մեզ կը կորսնցնէ:

— Կը շնորհաւորեմ ձեզ, սիրելի բարեկամս, ըսի անոր:
Այդպիսի վազքէ մը ետք մեր մարդը չնչապառ եղած ըլլա-
լու է: Մեր ձեռքն է ան:

Շրջակաները քննեցի, միեւնոյն ատեն մտածելով թէ
ի՞նչ միջոցաւ կրնայի առանձին ձերբակալել փախտականը,
որպէս զի ես ինքս ետ առնէի թուղթերը, ինչ որ իշխանու-
թիւնը անշուշտ բազմաթիւ անհաճայ քննութիւններէ ետք
միայն պիտի թոյլագրէր: Յետոյ դարձայ բնկերներու քով:

— Դիւբին է, ըսի: Դո՛ւք, Մասօ՛լ, ձախ կողմը կեցէք,
իսկ դո՛ւք, Տըլիվէ, ա՛յ կողմը: Հոնկէ կը հսկէք թաւու-
տին ետեւի կողմի ամբողջ գիծին վրայ: Առանց ձեզմէ նըշ-
տիւ ետեւի անկէ դուրս կրնայ ելլել օա՛ խորուղէն միայն,
մարտելու անկէ դուրս կրնայ ելլել օա՛ խորուղէն միայն,
որ ետ դիրք կը բռնեմ: Եթէ դուրս չելլէ, ես ներս կը մըտ-
նեմ և ի հարկէ կը քչեմ զինքը դէպի մէկ կամ միւս եւթը:
Հետեւաբար ձեզի կը միայ սպասել: Ա՛յ, կը մոռնայի, պէտք
եղած ատեն իրարու լուր տալու համար հրազենի հարուած
մը պարպենք:

Մասօլ և Տըլիվէ հեռացան իրենց համար որոշուած տե-
ղերը զիբք բռնելու համար: Երբ անհետացան, անտառը մը-
տայ ամենամեծ զգուշութիւններով, չտեսնուելու և չլուսե-

լու համար: Խիտ մացառներ էին, որսորդութեան համար պատրաստուած և խիտ նեղ ճամբաներով կարուած, ուր ծռելով միայն կարելի էր քայլել:

Այդ ճամբաներէն մէկը կը յանդէր բացատտանի մէջ, ուր թրջած խտր ոտքի հետքեր կը ներկայացնէր: Հետեւեցայ անոնց, հոգ տանելով սպրդել թաւուտներուն մէջէն: Այդ հետքերը տարէն զիս բլրակի մը, որուն վրայ անպիտան շինուած անիւներով կառուցուած և կիսովին փլած շէնք մը կը գտնուէր:

— Հո՛ն ըլլալու է, մտածեցի: Դիւարանք աղէկ ընտրուած է:

Սողալով դացի մինչև շէնքին ծայրը: Թեթև աղմուկ մը անոր ներկայութիւնը իմացուց ինծի և իրօք, բացուածքէ մը նշմարեցի զինք: Կռնակը ինծի դարձուցած էր:

Վրան խոյացայ երկու ոտուով: Փորձեց ձեռքի ատրը՝ ճանակը վրաս ուղղել: Ժամանակ չձգեցի իրեն և դետին պառկեցուցի, այնպէս որ երկու թեւերը տակը մնացին, գալարուած, և ծունկովս ճնշեցի կուրծքին վրայ:

— Մտիկ ըրէ, պզտիկս, ըսի ահանջէն վար, ես Արսէն Լիւբէնն եմ: Անմիջապէս և սիրայօժար ինծի պիտի դուրձնես թղթապանակս և կնոջը ձեռնապարկը... Ասոր փոխարէն կ'ազատեմ քեզ ոտիկանութեան ձեռքէն և բարեկամներուս մէջ կը դասեմ: Բառ մը միտցն, այո՞ թէ ո՛չ:

— Այո՛, մըմուսց:

— Աւելի՛ աղէկ: Այս առտու, քու գործդ աղէկ պատրաստուած է: Պիտի համաձայնինք:

Ոտքի ելայ: Դրպանք խառնեց, լայն դաշոյն մը հանեց և ուզեց դարնել ինծի:

— Տխմա՛ր, պոռացի:

Մէկ ձեռքով յարձակումին առաջը առած էի: Միւսով ուժգին հարուած մը տուի քնարեր շնչերակին: Շնչահեղձ ինկաւ:

Թղթապանակիս մէջ գտայ թուղթերս և պանքտոմներս: Հետաքրքրութեան համար իրենք առիւ.— պահարանի մը վրայ, իրեն ուղղուած էր, կարգացի անունը.— Բիէս Օնֆուի:

Սարսուացի: Բիէս Օնֆուի, Օթէօյի Լաֆօնթէն փողոցին սփռազմբծը: Բիէս Օնֆուի, որ Տիկին Տէլպուան և երկու աղջիկները խողխողած էր: Կը յիշեմ թէ վահոնին մէջ անիկա արդէն տեսնուած դիմագիծերու յիշատակը արթնցուցած էր իմ մէջս:

Բայց ժամանակը կ'անցնէր: Պահարանի մը մէջ հարիւր ֆրանքնոց երկու պանքտոմս և այցաքարդ մը դրի և ոտքս երբեք չգրեցի. «Արսէն Լիւբէն» իր ազնիւ պաշտօնակիցներուն՝ Օնոռէ Մասօլի և Կանթօն Տըլիվիէի, ի նշան երախտագիտութեան»: Ասիկա սենեակին մէջ, աչքի զարնող տեղ մը դրի: Քովը դետեղեցի Տիկին Ռընոյի ձեռքի պայուսակը: Կրնայի՞ր զայն չվերադարձնել այն պատուական բարեկամութիւն, որ օգնած էր ինծի, Կը խոստովանիմ տակայն թէ չահեկանութիւն մը ներկայացնող ամէն բան առի տնոր մէջէն, բայց ի սանտրէ մը և պարապ տրամապանակէ մը: Ի՞նչ ընեմ: Գործը դործ է: Եւ յետոյ ճիշդը ըսելով, իր ամուսինը նուազ պատուաւոր արհեստ մը ի գործ կը դնէր...

Կը մնար մարդը: Անիկա կ'սկսէր շարժիլ: Ի՞նչ ընել պէտք էր: Զինքը ո՛չ ազատելու և ոչ դատապարտելու հանգամանքը չունէի:

Ատրճանակը առի և օղին մէջ հարուած մը պարպեցի:

— Միւս երկուքը պիտի դան, մտածեցի: Թո՛ղ անոնք մէջէն ելլեն: Գործը իր ճակատագրին համեմատ պիտի կատարուի:

Եւ վաղելով հեռացայ խորուղիէն:

Քոսան վայրկեան հոռ, շեղ ճամբայ մը, զոր նշմարած էի մեր հետապնդումի միջոցին, օթօմօպիլին մօտ կը տանէր զիս:

Ժամը 4ին կը հեռագրէի Ռուանի զարեկամներուս թէ անակնկալ միջադէպ մը կը հարկադրէր զիս յետաձգել այցելութիւնս: Խօսքը մէջերնիս, չատ կը վախճամ որ ստիպուիմ անսահման կերպով յետաձգել զայն: Անողմբձ պատրանք անոնց համար:

Ժամը վեցին Բարիդ հասած էի: Իրիկուան թերթերը կը

հաղորդէին ինծի թէ Բիւր Օնֆրէյ ձերբակալուած էր վերջապէս:

Յաջորդ օրը — կարելի չէ անտեսել հանձարեղ ծանուցումի առաւելութիւնները —, «էջօ տը Ֆրանս» հետեւեալ զգայացունց լուրը կը հաղորդէր. —

— Երէկ, Պիւշիի մօտ, բազմաթիւ զգայացունց միջադէպերէ յետոյ, Արսէն Լիւրէն ձերբակալեց Բիւր Օնֆրէյը: Լաֆօնթէն փողոցի մարդասպանը կողոպտած էր Տիկին Ռընօն, բանտին վերատեսուչին կինը, Բարիդ-Հաւր երկաթուղիին վրայ, կառքերէն մէկուն մէջ: Արսէն Լիւրէն Տիկին Ռընօնի վերադարձուց ձեռքի պայուսակը, որ կը պարունակէր իր գոհարեղէնները, և առատաձեռն վարձատրութիւն մը ըրաւ այն երկու գաղտնի ոտոխտաններուն սրանք օգնած էին իրեն այդ տրամաթիւք ձերբակալութիւնը կատարելու համար:

ԹԱԳՈՒՅԻՒՆ ՄԱՆԵԱԿԸ

Տարին երկու կամ երեք անգամ, կարեւոր հանդիսութիւններու առթիւ, ինչպէս աւստրիական զեռպանատան պարահանդէսները կամ Լէտի Պիլինկութընի երեկոյթները, կոմսուհի տը Տրէօ—Սուպիդ իր ձերմակ ուսերուն վրայ կը դնէր «Թագուհիին Մանեակը»:

Ճիշդ այն հոշակաւոր, առաքելական մանեակն էր, զոր արքունի գոհարաւաճառ Պէօնմէր և Պատանժ յատկացուցած էին Տիւ Պառիի, զոր կարտինալ Ռօհան—Սուպիդ նուիրեց Ֆրանսայի թագուհի Մառի Անթուանէթի և զոր Մօթի կոմսուհին, արկածախնդիր ժաման տը Վալուա, 1785 Փետր. 1 իրիկուն մը կտոր կտոր ըրաւ իր ամուսինին և իրենց մեղսակից Ռէթօ տը Վիլլէթի օգնութեամբ:

Ճիշդը ըսելու համար, միայն կազմածքը վաւերական էր: Ռէթօ տը Վիլլէթ պահած էր զայն, մինչ Մօթի կոմսը և

կոմսուհին ամէն կողմ կը ցրուէին վայրագօրէն քահուած քարերը, — Պէօնմէրի կողմէ անքան ինամքով ընտրուած այն հիւանալի քարերը: Աւելի ետքը, Իտալիոյ մէջ ծախեց զայն կամթօն տը Տաէօ—Սուպիդի եղբորորդի և ժառանգորդ կարալիսին, անոր միջոցաւ փճացումէ ազատուած Ռօհան—Կէմէնէի աղմկալից անանկութեան միջոցին, և որ ի յիշատակ իր հօրեղբոր, զնեց Խնդլիացի գոհարաւաճառ Ճէֆէրիսի թով հօրեղբոր, զնեց Խնդլիացի գոհարաւաճառ Ճէֆէրիսի թով անացած քանի մը աղամանդները, նուազ արժէք բաց միեւնոյն ծաւալը ունեցող ուրիշ աղամանդներով ամբողջացուց զանոնք և յաջողեցաւ վերակազմել «գերի մանեակը», ճիշդ ինչպէս որ ելած էր Պէօնմէրի և Պատանժի ձեռքերէն:

Տաէօ—Սուպիդները գրէթէ մէկ դարու չափ հպարտացան այս պատմական գոհարեղէնով: Թէեւ զանազան պարագաներ մեծապէս նուազեցուցին անոնց հարստութիւնը, բայց անոնք աւելի աղէկ սեպեցին իրենց տան ծախքերը քիչցնել քան թէ արքայական թանկագին մասունքը ձեռքէ հանել: Մասնաւորապէս արդի կոմսը կապուած էր անոր, ինչպէս մարդ կը կապուի իր հայրերուն բնակարանին: Խոհեմութեան ժարդ կը կապուի իր հայրերուն բնակարանին: Խոհեմութեան համար Փոէտի Լիօնէի մէջ դրամարկդ մը վարձած էր և հոն կը պահէր զայն: Ինք անձամբ կ'երթար կ'առնէր միջօրէին ետք այն օրուան, ուր կինը անով զարդարուի կ'ուզէր, և յաջորդ օրը ինք անձամբ կը տանէր ու տեղը կը դնէր:

Այն իրիկունը, Քասթիլի պալատան ընդունելութեան միջոցին, կոմսուհին ճշմարիտ յաջողութիւն մը ունեցաւ և Քրիսթիան թագաւորը, որուն ի պատիւ տրուած էր հանդէսը, դիտեց անոր հիւանալի գեղեցկութիւնը: Աղամանդները լոյսի հեղեղներ կը թափէին չնորհալի վիզին շուրջ: Անոնց հազաբաւոր անկիւնները լոյսերուն տակ բացերու պէս կը վառվառէին ու կը չաղչողային: Կը թուէր թէ իրմէ զատ ո՛չ ոք պիտի կրնար այդքան հեշտիւ ու ազնուութեամբ կրել այդպիսի զարդի մը բեռը:

Կրկին յազթանակ մը եղաւ ասիկա, զոր կոմս տը Տաէօ լիապէս ճաշակեց և որուն համար ինքզինքը չնորհաւորեց երբ Սէն Ժէրմէն արուարձանի իրենց վաղեմի բնակարանին

սենեակը դարձան։ Հպարտ էր իր կնոջը և թերեւս նոյնչափ գոհարեղէնին համար, որ իր տունը կը փառաւորէր չորս սեւրունդներէ ի վեր։ Եւ կինը անկէ կը քաղէր քիչ մը սնտոխունայնամտութիւն մը, որ իր վէս նկարագրին յատկանիչն էր։

Յաւով հանեց մանեակը ուսերէն և տուաւ ամուսինին, որ հիացմամբ քննեց զայն, որպէս թէ բնաւ տեսած չէր։ Յետոյ կարտինալին զինանշանը կրող կարմիր կաշիէ տուփին մէջ դնելով, յարակից դահլիճը գնաց, — տեսակ մը ննջախորշ մանաւանդ, զոր բոլորովին մեկուսացուցած էին սենեակէն, և որուն միակ մուտքը իրենց անկողինին մօտ կը գտնուէր։ Ինչպէս ուրիշ անգամներ, բաւական բարձր տախտակի մը վրայ, զլիարկի տուփերու և ձերմակեղէնի դէզերու միջեւ պահեց։ Դուռը նորէն գոցեց և հանուեցաւ։

Առտուն, ժամը Յին միջոցները ելաւ, նախաճաշէն առաջ մինչեւ Քուէտի Լիօնէ երթալու դիտաւորութեամբ։ Հազուեցաւ, դաւաթ մը խաճուէ խմեց և ախտ իջաւ։ Հոն հրամաններ տուաւ։ Ջիւրէն մին հող կը պատճառէր իրեն։ Բաւկին մէջ, իրեն առջեւ քայլեցնել տուաւ։ Յետոյ կնոջը քով դարձաւ։

Անիկա սենեակէն դուրս ելած չէր և մազերը կը շակէր սպասուհիին օգնութեամբ։

— Դո՛ւրս կ'ելլէք, հարցուց ամուսինին։

— Այո՛... Քուէտի Լիօնէ երթալու համար...

— Ա՛հ, արդարեւ... աւելի խոհեմութիւն է։

Մտաւ դահլիճ։ Բայց քանի մը բոպէ ետք հարցուց, առանց սակայն ամենափոքր զարմանքի.

— Առի՛ք, սիրելի բարեկամուհի՛ս։

— Ի՜նչպէս, բայց ո՛չ, բան մը չեմ առած, պատասխանեց կինը։

— Տեղը փոխած էք։

— Ամենեւին... այդ դուռը բացած իսկ չեմ։

Կոմսը երեւցաւ, դէմքը այլայլած և հագիւ լսելի ձայնով մը թոթովեց.

— Ձէ՛ք առած... Դուք չէ՛ք... Ուրեմն...

Կոմսուհին վազեց և տենդոտ կերպով փնտռեցին, խաւաքարտէ տուփերը գետին ձգելով և ձերմակեղէնի դէզերը փլցնելով։ Եւ կոմսը կը կրկնէր.

— Անօգուտ է... Ըրածնիս անօգուտ է... հոս, սա՛ տախտակին վրայ դրի։

— Կրնաք սխալած ըլլալ։

— Հոս, սա՛ տախտակին վրայ և ո՛չ ուրիշի վրայ։

Մոմ մը վառեցին, վառն զի սենեակը բաւական մուր էր ու վերցուցին բոլոր ձերմակեղէնները և բոլոր առարկաները, որ կը խճողէին զայն։ Եւ երբ դահլիճին մէջ այլ եւս բան մը չմնաց, պարտաւորուեցան յուսահատօրէն խոստովանիլ թէ «Թագուհիին Մանեակը» անհետացած էր։

Կոմսուհին, որ վճռական բնութիւն մը ունէր, առանց պարապ ողբուկոծերով ժամանակ կորսնցնելու, մարդ զրկեց և իմաց տուաւ քովիսէր Մ. Վալօրպի, որուն արթուն միտքը և հեռատեսութիւնը գնահատելու առիթ ունեցած էին արդէն։ Մանրամասն տեղեկութիւններ տուին քովիսէրին, որ անմիջապէս հարցուց.

— Վստահ՞ էք, Պ. կոմս, թէ զիշերը ձեր սենեակէն ո՛չ ոք կրցած է անցնիլ։

— Բացարձակապէս վստահ եմ։ Քուստ չատ թեթեւ է։ Աւելին կայ։ Այս սենեակին դուռը փականքով գոցուած էր։ Այս առտու պարտաւորուեցայ փականքը քաշել երբ կինս զանգակը զարկաւ սպասուհիին կանչելու համար։

— Ուրիշ անցք չկայ, որմէ կարելի ըլլայ դահլիճ մտնել։

— Ո՛չ։

— Պատուհան ալ չկայ։

— Կայ, բայց անգործածելի եղած է։

— Կը փափաքէի տեսնել։

Մոմեր վառեցին և Մ. Վալօրպ անմիջապէս դիտել տուաւ թէ պատուհանը կէս բարձրութենէն միայն անգործածելի եղած էր կաշիէ սնտուկի մը միջոցաւ, որ, ասկէ զատ, ձգելու չէր զպշեր պատուհանին։

— Պէտք եղածին չափ կը դաշի, պատասխանեց Մ. Տուէօ,

այնպէս որ անկարելի է տեղափոխել զայն առանց շատ օղ-
մուկ հանկուտ :

— Ի՞նչ բանի վրայ կը նայի այս պատուհանը :

— Ներքին պզտիկ բակի մը վրայ :

— Ասոր վրայ ուրիշ յա՞րկ մըն ալ ունի :

— Երկու յարկ, բայց ծառաներու յարկին մակերեսին
վրայ բակը պաշտպանուած է պզտիկ օղակներէ շինուած
վանդակորմով մը : Ասոր համար է որ շատ քիչ լոյս ունինք :

Եւ արդէն, երբ կաշիէ սնուակը մէկզի առին, տեսան
որ պատուհանը գոց էր, ինչ որ պիտի չըլլար, եթէ մէկը
դուրսէն մտած ըլլար :

— Եթէ սակայն մէկը մեր սենեակէն դուրս ելած չըլլայ,
դիտել տուաւ կոմսը :

— Այդ պարագային այս սենեակին փականքը գոց պիտի
չգտնէինք :

Քովիտէրը պահ մը մտածեց : Յետոյ կոմսուհիին դառնա-
լով հարցուց .

— Տի'կին, ձեր շուրջը գտնուողները գիտէին թէ երէկ
իրիկուն այդ մանեակը պիտի գործածէիք :

— Անշուշտ, ծածկած չեմ : Բայց ո՛չ որ գիտէի թէ այս
ղահիճին մէջ կը պահէինք :

— Ո՛չ մէկը չէ՞ր գիտեր :

— Ո՛չ... եթէ սակայն...

— Կ'աղաչեմ, Տի'կին, ճշտեցէք : Ատիկա իրիտ կարեւոր
կէս մըն է :

Կոմսուհին ըսաւ ամուսնոյն,

— Հանրիէթի վրայ կը խորհէի :

— Հանրիէթի, Անիկա ալ, միւսներուն պէս, չի գիտեր
այս մանրամասնութիւնները :

— Վստահ ես :

— Ո՞վ է այդ կինը, հարցուց Մ. Վալթըրը :

— Վանքի բարեկամուհի մը, որ իր ընտանիքին հետ
գտնուած է տեսակ մը գործաւորի հետ ամուսնանալու հա-
մար : Ամուսինին մեռնելէն ետք, զաւկին հետ քովս տալի ե

այս բնակարանին մէջ յարկարածին մը կահաւորեցի իրենց
համար :

Եւ աւելցուց չփոխաթեմար .

— Քանի մը ծառայութիւններ կը մատուցանէ ինծի :
Խիստ ճարտար մասնէր ունի :

— Ո՞ր յարկը կը բնակի :

Մեր յարկը... շատ հեռուն չէ... , այս նորանցքին
ծայրը... Եւ նոյն իսկ, կը խորհիմ թէ իր խոհանոցին պա-
տահանը...

— Կը բացուի այդ պզտիկ բակին վրայ, այնպէս չէ՞ :

— Այո՛, ճիշդ մերինին դէմը :

Թեթեւ լուսթիւն մը յաջորդեց այս յայտարարութեան :

Յետոյ Մ. Վալթըրը խնդրեց որ Հանրիէթի Լքով տանին
դինք :

Կար կարելու վրայ գտան զինքը, մինչ որդին՝ Ռատլ,
6—7 տարեկան աղեկ մը, իր քովը նստած կը կարգար :

Քովիտէրը, որ բաւական զարմացած էր տեսնելով օդոր-
մերի յարկարածինը, գոր կահաւորած էին անոր համար և
որ կը բաղկանար ընդամենը առանց վառաշանի սենեակ մը
և իրը խոհանոց ծառայող խորշէ մը, հարցաքննեց զայն :
Հանրիէթ ալայլեցաւ, դործուած գողութիւնը իմանալով :
Առջի իրիկուն ինք հազաւեցուցած էր կոմսուհին և մանեակը
անցուցած էր անոր վիզին շուրջ :

— Տէ՛ր Աստուած, որո՞ւն մտքէն կ'անցնէր, պտուց :

— Ո՛ր և է զաղափար մը, ամենափոքր կատիւած մը չու-
նի՞ք : Կարելի է որ զօղը ձեր սենեակէն անցած ըլլայ :

Հանրիէթ խնդաց յօժարակամ, առանց նոյն իսկ երեւա-
կայելու թէ կրնային կատիւածիլ իրմէ :

— Բայց սենեակէս դուրս չեկայ, ըսաւ : Երբեք դուրս
չեմ ելլեր : Եւ յետոյ չտեսա՞ք ուրեմն :

Խորշին պատահանը բացաւ :

— Տեսէ՛ք, երեք մէկը կալ մինչեւ դիմացի եզերքը :

— Ո՞վ ըսաւ ձեզի թէ այդ կողմէն կտաւրուած գա-
ղութեան մը ենթադրութիւնը կ'ընենք :

— Բայց... Մանեակը դահլիճին մէջ չէ՞ր:

— Ինչէ՞ն գիտէք:

— Անշո՛ւշտ: Միշտ իմացած եմ թէ գիշերը հոն կը դնեն... իմ առջեւ խօսած են...

Դէմքը, որ տակաւին թարմ էր, բայց վիշտերը եղծած էին զայն, խորին քաղցրութիւն և համակերպութիւն կ'արտայայտէր: Սակայն անիկա, լուսիսն մէջ, անձկութեան արտայայտութիւն մը ունեցաւ յանկարծ, որպէս թէ վտանգ մը կ'սպառնար իրեն: Չաւակը կուրծքին վրայ սեղմեց: Տղան անոր ձեռքը բռնեց և գորովանքով համբուրեց:

— Ձեմ ենթադրեր, ըսաւ Մ. Տոէօ քօմիսէրին երբ մինակ մնացին, չեմ ենթադրեր թէ կը կասկածիք անկէ: Ես քերաշխաւորեմ անոր: Պարկեշտութեան մարմնացումն է:

— Օ՛հ, բոլորովին ձեր կարծիքէն եմ, հաստատեց Մ. Վալօրպ: Առ առաւելն մտածած էի անգիտակից մեղսակցութեան մը վրայ: Բայց կ'ընդունիմ թէ այս բացատրութիւնը պէտք է լքուի, մանաւանդ որ ամենեւին չի լուծեր հանելուկը, որուն կը բախինք:

Դօմիսէրը աւելի առաջ չտարաւ այս քննութիւնը, զոր հարցաքննիչ դատաւորը ձեռք առաւ և ամբողջացուց յաջորդ օրերը: Մառանները հարցաքննուեցան, փականքին վիճակը ճշգրտեցաւ, դահլիճին պատուհանին գոցուելուն և բացուելուն վրայ փորձեր եղան, ննջարանը վերէն վար քննուեցաւ... Սմէն բան անօգուտ եղաւ: Փականքը անվթար էր: Պատուհանը չէր կրնար բացուիլ կամ գոցուիլ դուրսէն:

Մասնաւոր հետազոտութիւններ եղան Հանրիէթի մասին, որովհետեւ, ամէն բանի հակառակ, միշտ կը դառնային այն կողմը: Անոր կեանքը քննուեցաւ մանրազնին կերպով և հաստատուեցաւ թէ երեք տարի է ի վեր չորս անգամ միայն դուրս ելած էր քնակարանէն և չորս անգամուն ալ ի՛նչ նպատակի համար դուրս ելած ըլլալը կարելի եղաւ որոշել: Իրականին մէջ անիկա իբր սենեկապանուհի և կարուհի կը ծառայէր տիկին Տոէօյի, որ անոր հանդէպ խըս-

տութիւն ցոյց կուտար, ինչպէս որ ծառաները վկայեցին զաղտնարար:

— Եւ արդէն, կ'ըսէր հարցաքննիչ դատաւորը, որ շաբաթէ մը ետք քօմիսէրին եղբակացութիւններուն յանգեցաւ, ընդունելով որ յանցաւորին ո՛վ ըլլալը գիտնայինք, ինչ որ չենք գիտեր, աւելի տեղեկութիւն մը պիտի չունենայինք այն եղանակին վրայ, որով գործուած է գողութիւնը: Այլ ու ձախ կողմէ իբրեւ արգելքներ ունինք գոց դուռ մը և պատուհան մը: Դադանիքը կրկին է: Ի՞նչպէս կրցած են ներս մտնել և ի՞նչպէս—ինչ որ շատ աւելի դժուար է—կրցած են փախչիլ, իրենց ետեւը ձգելով փականքուած դուռ մը և գոցուած պատուհան մը:

Չորս ամսուան հետազոտութիւններէ ետք, դատաւորը առ համոզումին յանգած էր զաղտնապէս.— Տէր և Տիկին Տրէօ, ստակի պէտքէ մղուած, Թագուհին մանեակը ծախած էին: Դործին վերաբերեալ թուղթերը ծալեց մէկկէ զբաւ:

Թանկագին գոհարեղէնին գողութիւնը Տրէօ Սուպիզնե-րուն հարուած մը տուաւ, որուն դրոշմը պահեցին երկար տոնն: Այդպիսի դանձի մը կազմած տեսակ մը պահեստը այլեւս զօրավիգ չըլլալով իրենց վարկին, ինքզինքնին դէմ առ դէմ գտան աւելի պահանջկոտ առնելիքներու և նուազ նպաստաւոր փոխատուներու: Հարկադրուեցան ազդու միջոցներ ձեռք առնել, ծախել, գրաւի դնել: Մէկ խօսքով, պիտի փճանային եթէ հեռաւոր ազգականներէ ինկած երկու խոշոր ժառանգութիւններ չփրկէին զիրենք:

Իրենց հպարտութեան մէջ ալ տառապեցան, որպէս թէ ազնուականութեան աստիճան մը կորսնցուցած ըլլային: Եւ, տարօրինակ բան, կոմսուհին յանցանքը վերադրեց իր նախկին դպրոցակից բարեկամուհիին: Անոր դէմ ճշմարիտ ոխ մը կ'զգար և յայտնապէս կ'ամբաստանէր զայն: Նախ ծառաներուն յարկը քչեցին զայն, յետոյ մէկ օրէն միւսը ճամբեցին:

Եւ կեանքը սահեցաւ առանց կարեւոր դէպքերու: Շատ ճամբորդեցին:

Արսէն Լիւրեն 3

Այս ժամանակամիջոցին մէջ դէպք մը միայն պէտք է ի վեր հանել: Հանրիէթի մեկնումէն քանի մը ամիս ետք, կոմսուհին նամակ մը ստացաւ. անկէ, որ զարմանք պատճառեց իրեն:

Ահաւասիկ այդ նամակը.

«Տիկին. — Ձեմ գիտեր թէ ինչպէս շնորհակալ ըլլամ ձեզի: Վասնզի դուք էք, այնպէս չէ՞, որ ասիկա զրկեցիք ինծի: Միայն դուք կրնաք ըլլալ: Ուրիշ ո՛չ ոք գիտէ իմ թաքստոցս այս պղտիկ գիւղին մէջ, եթէ կը սխալիմ, ներեցէք ինծի և գոնէ ընդունեցէք երախտագիտութեանս հաստիքը ձեր անցեալ բարութիւններուն համար...»

Ի՞նչ բնիկ կ'ուզէր: Անոր հանդէպ կոմսուհիին ներկայ կամ անցեալ բարութիւնները բազմաթիւ անիրաւութիւններ էին միայն: Ի՞նչ կը նշանակէին այդ շնորհակալութիւնները:

Հրաւիրուած ըլլալով բացատրութիւն տալ, Հանրիէթ պատասխանեց թէ թղթատան միջոցաւ ո՛չ յանձնարարեալ նամակով մը հազար ֆրանքնոց երկու պանքտոմ ստացած էր: Պահարանը, զոր կը կցէր իր պատասխանին, Բարիզի դրոշմը կը կրէր, և վրան իր հասցէն միայն կար, յայտնապէս կեղծուած գիրով մը:

Ուրկէ կուգար այս 2000 ֆրանքը: Ո՞վ զրկած էր և ինչո՞ւ զրկած էր: Դատական իշխանութիւնը տեղեկութիւններ առաւ: Բայց ի՞նչ հետքի կարելի էր հետեւիլ այս խաւարին մէջ:

Եւ նոյն եղելութիւնը պատահեցաւ 12 ամիս ետքը: Երրորդ անգամ և չորրորդ անգամ ևս պատահեցաւ: Վեց տարի այսպէս եղաւ, սա տարբերութեամբ որ հինգերորդ և վեցերորդ տարին գումարը կրկնապատկուեցաւ, որով Հանրիէթ, յանկարծակի հիւանդ ինկած ըլլալով, կրցաւ ըստ պատշաճի խնամել ինքզինքը:

Ուրիշ տարբերութիւն մը. — Թղթատարակոն վարչութիւնը կանոնական թերութեան պատրուակաւ նամակներէն մէկը գրաւած ըլլալով, վերջին երկու նամակները, որոնց

մէկը Սէն Ժերմէնէն և միւսը Սիւրէնէն թուագրուած էին, զրկուեցան ըստ կանոնի: Առաջորդ նախ Անգէթի, յետոյ Բէյար ստորագրեց: Տուած հասցէները կեղծ էին:

Վեց տարի ետք Հանրիէթ մեռաւ: Հանելուկը անլոյծ մնաց:

Այս բոլոր դէպքերը ծանօթ են հասարակութեան: Գործը եղաւ. անոցմէ որ հանրային կարծիքը ոգեւորեցին: Տարօրինակ է ճակատագիրը այդ մանեակին, որ 18րդ դարուն վերջը Թրանսան տակնուվրայ ընելէ ետք ա՛յնչափ յուեռմ առաջ բերաւ դար մը վերջը: Բայց ինչ որ պիտի ըսեմ, անծանօթ է ամէնուն, բացի գլխաւոր շահակիցներէն և քանի մը անձերէ, որոնցմէ կոմսը բացարձակ զաղնապահութիւն խնդրեց: Եւ որովհետեւ հաւանական է որ անոնք օրին մէկը թերանաւ իրենց խոստումին մէջ, ես քօղը պատուելու մէջ ո՛ր և է խղճահարութիւն չունիմ և այս կերպով հանելուկին լուծումին հետ միեւնոյն ատեն պիտի բացատրութիւն նախընթաց առտու թերթերուն հրատարակած այն արտասովոր նամակը, որ, եթէ կարելի է, քիչ մը աւելի մթութիւն և գաղտնիք կ'աւելցնէր այս տուածին խորհրդաւորութեան վրայ:

Ասկէ հինգ օր առաջ էր Մ. Տէօ Սուպիդի տունը ճաշող հրաւիրեալներուն մէջ կը գտնուէին իր երկու եղբորաղջիկները և հօրեղբորաղջիկը, ինչպէս նաև Լասպիլի նախագահը, երեսփոխան Պօշա, ասպետ Ֆլօրիանի, զոր կոմսը Սիկիլիոյ մէջ ճանչցած էր, և Զօրավար մարքիզ տը Ռուզիէն, ակումբի վաղեմի ընկեր մը:

Ճաշէն ետք կիները խաճուէ խմեցին և պարոնները արտօնուեցան սիկաւէթ մը ծխելու, պայմանաւ որ սրահէն դուրս չելեն: Խօսեցան: Աղջիկներէն մէկը դրօսանքի համար թուղթ բացաւ և գուշակութիւններ ըրաւ: Յետոյ խօսեցան անուանի ոճիրներու վրայ: Եւ այս առթիւ է որ Մ. տը Ռուզիէն, որ բնաւ առիթը չէր փախցներ կոմսին հետ

իյնալու, յիշեցուց մանեակին դէպքը, — խօսակցութեան նիւթ, որմէ կը սոսկար Մ. Տոէօ:

Իսկոյն ամէն ոք իր կարծիքը յայտնեց: Իւրաքանչիւրը վերսկսաւ քննութիւնը իր ձեւով: Եւ անշուշտ, բոլոր ենթադրութիւնները իրարու անհամաձայն և անընդունելի էին:

— Ձեր կարծիքը ի՞նչ է, պա՛րոն, հարցուց կոմսուհին ասպետ Ֆլօռիանի:

— Օ՛հ, տի՛կին, ես կարծիք չունիմ:

Բողոքեցին: Ասպետը քիչ մը առաջ խիստ փայլուն կերպով պատմած էր զանազան դէպքեր, որոնց խառնուած էր իր հօրը հետ, դատական պաշտօնատար Բալէրմոյի մէջ, և ուր հաստատուած էին իր դատաստանը և ճաշակը այս խնդիրներուն համար:

— Կը խոստովանիմ թէ, ըսաւ, յաջողեցայ մինչ ամէնէն ճարտարները ետ կեցած էին: Բայց ասով չեմ կրնար ինքզինքս Շէրլօք Հօլմս մը նկատել... Եւ յետոյ, հազիւ գիտեմ թէ խնդիրը ի՞նչ բանի վրայ է:

Ամենքը տանտիրոջ կողմը դարձան: Այս վերջինը պարտաւորուեցաւ իրողութիւնները ամփոփել ակամայ: Ասպետը մտիկ ըրաւ, մտածեց, քանի մը հարցումներ ըրաւ և մրմռաց.

— Զարմանալի է... առաջին տեսութեամբ ինծի կ'երեւայ թէ այնչափ դժուար չէ գուշակել:

Կոմսը ուսերը թոթուեց: Բայց միւսները փութացին ասպետին շուրջը, որ շարունակեց քիչ մը վարդապետական շեշտով մը.

— Ոճիւրի մը կամ գողութեան մը հեղինակը գտնելու համար ընդհանրապէս հարկ է որոշել թէ այդ ոճիւրը կամ գողութիւնը ի՞նչպէս գործուած է: Ներկայ պարագային մէջ ըստ իս խնդիրը շատ պարզ է, վասն զի կը դանուխեք ո՛չ թէ քանի մը ենթադրութիւններու, այլ ստուգութեան մը առջեւ, միակ և անժխտելի ստուգութիւն, որ կ'արտայայտուի սապէս. — Մարդը սենեակին դուռնէն կամ դահլիճին պատուհանէն միայն կրնար մտնել: Արդ, փականքուած դուռ մը դուրսէն չի բացուիր: Ուրեմն պատուհանէն մտած է:

— Պատուհանը դոց էր և դոց գտնուեցաւ, յայտարարեց Մ. Տոէօ որոշապէս:

— Ներս մտնելու համար, շարունակեց Ֆլօռիանի, առանց ընդմիջումին պատասխանելու, ուրիշ բանի պէտք չունեցաւ բայց եթէ կամուրջ մը — տախտակ կամ սանդուղ — հաստատուելու խոհանոցին պատշգամբին և պատուհանին եզերքին միջեւ ու երբ տուփը...

— Բայց կը կրկնեմ թէ պատուհանը դոց էր, պտուց կոմսը անհամբերութեամբ:

Այս անգամ Ֆլօռիանի պարտաւորուեցաւ պատասխանել: Եւ պատասխանեց ամենամեծ հանդարտութեամբ, մարդաւ մը պէս, որ այդչափ աննշտ գիտողութեանէ մը չի խուսիլ ընաւ.

— Կ'ուզեմ հաւտալ թէ դոց էր, բայց դժնակ մը չկա՞:

— Ինչէ՞ն գիտէք:

— Նախ գրէ՛ի՛ կանոն է որ պատուհանները դժնակ ունենան այս թուականի բնակարաններուն մէջ: Եւ յետոյ պէտք է որ այնպէս ըլլայ, քանի որ, այլապէս, գողութիւնը անբացատրելի է:

— Արդարեւ դժնակ մը կայ, բայց պատուհանին պէս դոց է: Նոյն իսկ ուշադրութիւն չէ եղած:

— Սխալ մըն է ատիկա: Վասն զի եթէ ուշադրութիւն ըլլար, անշուշտ պիտի տեսնուէր թէ բացուած էր:

— Ի՞նչպէս:

— Կ'ենթադրեմ թէ անիկա, միւս բոլոր դժնակներուն պէս, կը բացուի երկաթէ հիւստած թելով մը, որ վարի ծայրը օղակ մը ունի, այնպէս չէ:

— Այո՛:

— Եւ այդ օղակը պատուհանին և կաշիէ անտուկին միջեւ կախուած էր:

— Այո՛, բայց չեմ հասկնար:

— Սհաւասիկ: Ապակիին մէջ բացուած ձեղքով մը և գործիքի մը միջոցաւ, — ենթադրենք երկաթեայ գաւազան մը, ծայրը կեռով մը —, կրցած են օղակը բռնել, անոր վրայ ճնշել և բանալ:

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ, դաք այդ ամէնը դիւրութեամբ մը կը կարգադրէք, միայն թէ բան մը կը մոռնաք, սիրեկի պարոն, այսինքն թէ ապակիին վրայ բացուած ձեղք մը չկայ:

— Ձեղք մը կայ:

— Եթէ բլլար: պիտի տեսնուէր:

— Տեսնելու համար պէտք է դիտել, և դիտած չեն: Ձեղքը գոյութիւն ունի, նիւթապէս անկարելի է որ գոյութիւն չունենայ ապակիին երկայնքը, մածիկին մօտ, անշուշտ ուղղահայեաց կերպով:

Կոմսը ոտքի ելաւ: աս Շգրգուեալ կ'երեւար: Երկու երեք անգամ սրահին մէջ վեր վար պտտեցաւ ջղային քայլով մը և, Զլօռիանիի մօտենալով, ըսաւ:

— Այդ օրէն ի վեր ոչինչ փոխուած է վերը... Այդ գահիճին մէջ ոտք դնող եղած չէ:

— Այդ պարագային, պա՛րոն, պէտք է որ ստուգէք թէ բացատրութիւնս կը համապատասխանէ՞ իրականութեան:

— Դատական իշխանութեան հաստատած իրողութիւններէն ո՛չ մէկուն կը համապատասխանէ: Դուք բան մը չէք տեսած, բան մը չէք դիտեր, և ձեր տեսածներուն ու գիտցածներուն հակառակը կ'ըսէք:

Զլօռիանի կոմսին զայրոյթը չնչմարել ձեւացուց և ըսաւ ժպտելով.

— Կը ջանամ յստակատես բլլալ, ահա այսչափ: Եթէ կը սխալիմ, ապացուցէք սխալս:

— Շուտով պիտի ապացուցանեմ: Կը խոստովանիմ թէ ի վերջոյ ձեր ապահովութիւնը...

Մ. Տոէօ քանի մը խօսքեր ալ ծածմեց, յետոյ յանձնարձակ դէպի դուռը դնաց և դուրս ելաւ:

Բառ մը չարտասանուեցաւ: Անձկութեամբ կը սպասէին, որպէս թէ, ստուգիւ, ճշմարտութեան մասնիկ մը պիտի երեւար: Եւ լուրթիւնը ծայրայեղ ծանրութիւն մը ունէր:

Վերջապէս կոմսը երեւցաւ դրան առջեւ: Տոգոյն էր և տարօրինակէն յուզուած: Դողդոջուն ձայնով մը ըսաւ իր բարեկամներուն.

— Ներում կը խնդրեմ ձեզմէ... Պարոնին յայտնութիւնները շատ անակնկալ են... Երբեք պիտի չկարծէի...

Կիւր անյագօրէն հարցուց.

— Խօսէ՛, կը պազատիմ, ի՞նչ կայ...

— Ձեղքը գոյութիւն ունի նշանակուած տեղը... ապակիին երկայնքը, թոթովեց:

Յանկարծ բռնեց ապակեփն թեւը և հրամայական շեշտով մը ըսաւ սնոր.

— Եւ հիմա, պա՛րոն, շարունակեցէք... Կ'ընդունիմ թէ մինչեւ հաս իրաւունք ունիք, բայց հիմա... Վերջացած չէ... պատասխանեցէք... Ի՞նչ պատահած է, ձեր կարծիքով:

Զլօռիանի թեւը ազատեց մեղմիւ և պահ մը ետք ըսաւ.

— Է՛, ուրեմն, ըստ իս, ահա թէ ի՞նչ պատահած է: Մարդը, գիտնալով թէ տիկին Տոէօ պարահանդէս պիտի երթար մանեակով, իր կամքով ձգած է ձեր բացակայութեան միջոցին: Պատահանին մէջէն հսկած է ձեր վրայ և գոհարեղէնը պահելով տեսած է: Ձեր մեկնելէն ետք, ապակին կոտրած և օղակը քաշած է:

— Լա՛ւ, բայց հեռաւորութիւնը շատ մեծ է և չի կրնոր դռնակէն հասնիլ պատահանին եզերքին:

— Եթէ չէ կրցած բանալ զայն, պատճառը այն է որ նոյն ինքն դռնակէն անցած է:

— Անկարելի է: Դռնակէն ներս մտնելու չափ բարակ մարդ չկայ:

— Այն ատեն անցնողը մարդ մը չէ:

— Ի՞նչպէս:

— Անշուշտ: Եթէ անցքը մարդու մը համար շատ նեղ է, պէտք է որ անցնողը աղայ մը բլլայ:

— Տղայ մը:

— Չրո՞ք թէ ձեր Հանրիէթ բարեկամուհին աղայ մը ունէր:

— Արդարեւ... աղայ մը, որ Ռաուլ կը կոչուէր:

— Շատ հաւանական է որ այդ Ռաուլը գործած է գողութիւնը:

— Ի՞նչ ապացոյց ունիք :

— Ի՞նչ ապացոյց... Ապացոյց չի պակսիր... Այսպէս օրինակի համար...

Լուեց և քանի մը ըստէ մտածեց : Յետոյ շարունակեց.

— Այսպէս, օրինակի համար այդ կամրջակը : Հաւատալի չէ որ տղան դուրսէն բերած ու տարած ըլլալ առանց նշմարուելու : Գործածած ըլլալու է՝ ինչ որ կը գտնուէր իր տրամադրութեան տակ : Այն խորշին մէջ, ուր Հանրիէթ իր կերակուրը կ'եփէր, պատէն կախուած դարակներ կան, որոնց վրայ սանները կը դնէին : Այնպէս չէ :

— Երկու դարակներ, ո՛րչափ որ կը յիշեմ :

— Պէտք էր ստուգել թէ այդ դարակները իրօք հաստատուած են փայտէ մոյթերուն վրայ, որ դանոնք կը բռնեն : Հակառակ պարագային պիտի արտօնուէինք մտածելու թէ տղան դանոնք քակած և յետոյ իրարու կցած է : Թերեւս նաև, քանի որ հնոց մը կար, պիտի գտնուէր հնոցի յատուկ կեռք, զոր զործածած ըլլալու է պատուհանին դռնակը բանալու համար :

Կոմսը, առանց խօսք մը ընելու, դուրս ելաւ, և այս անգամ ներկաները չզգացին իսկ անձանօթին տոյն պզտիկ անձկութիւնը, զոր ցոյց տուած էին առաջին անգամ : Գիտէին, բացարձակ կերպով դիտէին թէ Ֆլօրիանիի նախատեսութիւնները ճիշդ էին : Այդ մարդէն կը բխէր ա՛յնքան ճշգրտոյն ստուգութեան տպաւորութիւն մը որ անոր մտիկ կ'ընէին ո՛չ թէ որպէս թէ անիկա իրողութիւնները կը հետեցնէր իրարմէ, այլ որպէս թէ կը պատմէր դէպքեր, որոնց փաւերականութիւնը կարելի էր ճշգրել հետզհետէ :

Եւ ո՛չ ոք զարմացաւ երբ կոմսը դառնալով ըսաւ.

— Տղան է, նո՛յն ինքը, ամէն բան կը հաստատէ ասիկա :

— Տախտակները... կեռք տեսա՞ք :

— Տեսայ... տախտակներուն զամբը հանուած են... կեռք տակաւին հոն է :

Տիկին Տոէօ—Սուպիդ պոռաք.

— Ան է... Ըսել կ'ուզէք մանաւանդ թէ մայրն է :

Հանրիէթ միակ յանցաւորն է : Անիկա ստիպած պիտի ըլլայ իր որդին...

— Ո՛չ, հաւատուեց ասպետը, մայրը յանցանք չունի :

— Հաւատալիք բան չէ : Միեւնոյն սենեակին մէջ կը բնակէին : Տղան պիտի չկրնար գործել առանց Հանրիէթի գիտութեան :

— Միեւնոյն սենեակը կը բնակէին, բայց ամէն բան յարակից սենեակին մէջ պատահած է դիշերը, մինչ մայրը կը քնանար :

— Եւ մանեակը, բոսա կոմսը : Տղուն գոյքերուն մէջ պիտի գտնուէր :

— Ներեցէք, անիկա դուրս կ'ելլէր : Այն առտուն փոկ, ուր տեսաք զինքը աշխատութեան սեղանին առջև, դպրոցէն եկած էր և դատական իշխանութիւնը, փոխանակ անմեղ մօրը դէմ ոպառեցու իր միջոցները, թերեւս աւելի աղէ ներշնչուած մը ունեցած պիտի ըլլար խուզարկելով տղուն զրանեղտնը, իր գասադիքերուն մէջ :

— Լա՛ւ, բայց Հանրիէթին ամէն տարի տուցած 2000 ֆրանքը իր մեղսակցութեան լաւագոյն նշանը չէ :

— Եթէ մեղսակից ըլլար, այդ դրամին համար չնորսակալութիւն կը յայտնէ՞ր ձեզի : Եւ յետոյ, հսկողութիւն չէին ընել անոր վրայ : Մինչ տղան ազատ է, ամէն դիւրութիւն ունի մինչեւ մօտակայ քաղաքը երթալու, վաճառորդի մը հետ բանակցելու և վար գինով անոր տալու աղամանդ մը, երկու աղամանդ, պարագային համեմատ... , սա միակ պայմանաւ որ դրամի առաքումը Բարիզէն ըլլայ :

* *

Անորակելի նեղութիւն մը կը ճնշէր Տոէօ—Սուպիդները և անոնց հրաւրեալները : Ֆլօրիանիի չեղան և ընթացքին մէջ ստուգիւ ուրիշ բան մը կար քան այն ստուգութիւնը, որ սկիզբէն այնչափ դժուար կերպով գրգռած էր կոմսը. Հեգնութեան պէս բան մը կար, հեգնութիւն մը որ կարծես աւելի թշնամական էր քան համակրալից և բարեկամական. Կոմսը խնդալ ձեւացուց :

— Այս ամենքը այնչափ լաւ յղացուած են որ հիացում կը պատճառեն ինձի, ըսաւ: Ենորհաւարութիւններո: Ի՞նչ փայլուն երեւակայութիւն:

— Բայց ո՛չ, բայց ո՛չ, պոռաց Յիւրիանի ծանօթէն, չեմ երեւակայեր, այլ կը վերջիչեմ պարագաները, որոնք իմ ցոյց տուած կերպով տեղի ունեցան անխուսափելիօրէն:

— Ինչէ՞ն գիտէք:

— Ձեր ըսածներէն: Մօրը և զաւկին կեանքը կ'երեւաւ կայեմ հոն, դաւառին խորը: Մայրը կը հիւանդանայ: Պղտիկը հնարքներ կը մտածէ քարերը ծախելու և մայրը փրկելու կամ գէթ անոր վերջին վայրկեանները քաղցրացնելու համար: Հիւանդութիւնը կը յաղթէ: Մայրը կը մեռնի: Տարիներ կ'անցնին: Տղան կը մեծնայ, մարդ կ'ըլլայ: Եւ այն ատեն, — այս անգամ կ'ուզեմ ընդունիլ որ երեւակայութիւնն ազատ առպարէզ գտնէ —, ենթադրենք թէ այս մարդըր պէտք կը զգայ որ դառնայ իր մանկութեան ապրած վայրերը, որ գտնէ զանոնք որ կտակածեցան իր մօրմէն ու ամբաստանեցին զայն... Կը խորհի՞ք սրտառուչ շահեկանութեանը վրայ այդպիսի տեսակցութեան մը վաղեմի տան մէջ, ուր տօւամին իրադարձութիւնները տեղի ունեցած են:

Իր խօսքերը քանի մը բռնէ հնչեցին վրդովալից լուսթեան մէջ ու Տէր և Տիկին Տռէօյի դէմքին վրայ կը կարգացուէր խելացիկ ճիգ մը հասկնալու համար, միեւնոյն ատեն հասկնալու վախը, անձկութիւնը: Կոմսը մըմռաց:

— Ո՞վ էք դուք ուրեմն, պա՛րոն:

— Ե՛ս, բայց առպեալ Յիւրիանին եմ, որուն հանդիպեցաք Բալէրմոյի մէջ և զոր արդէն քանի մը անգամ ձեր տունը հրաւիրելու բարութիւնը ունեցաք:

— Այն ատեն ի՞նչ կը նշանակէ այս պատմութիւնը:

— Բայց ոչ ի՞նչ: Պարզ խաղ մըն է իմ կողմէս: Կը փորձեմ երեւակայել այն ուրախութիւնը, զոր Հանրիէթի որդին, եթէ ողջ է տակաւին, պիտի ունենար ձեզի ըսելով թէ միակ յանցաւորը ինք եղաւ, վասնզի մայրը զժբախտ էր կորսնցընելու վրայ էր... սպասուհիի պաշտօնը, որով կ'ապրէր և

վաճակը տղան կը տառապէր իր մայրը զժբախտ տեսնելով:

Այս խօսքերը կ'ըսէր զսպաւած յուզումով մը, կիտովին ելած և զէպ ի կոծառնին ծած: Ա՛ և է տարակոյտ չէր հոնար գոյութիւն ունենալ: Առպեալ Յիւրիանի սերիչ մէկը չէր բայց եթէ Հանրիէթի զաւակը: Իր կերպարանքին, իր խօսքերուն մէջ ամէն բան կը հռչակէր տեղիւ: Եւ յետոյ իր ակներեւ դիտաւորութիւնը, նոյն իսկ իր կամքը չէր իբր սոյն ճանցուիլ:

Կոմսը վարանեցաւ: Ի՞նչ ընթացք պիտի բռնէր յանդուգն անձին հանդէպ: Չանգա՞կը զարնել, գայթակղութիւն մը յարուցանել, ատենօք զինքը կողոպտող անձին զիմա՞կը վար տանել: Բայց շատ ժամանակ անցած էր: Եւ ո՞վ պիտի ուղէր բնդունիլ յանցաւոր տղու այդ անհեթեթ պատմութիւնը: Ա՛, աւելի աղէկ էր կացութիւնը ընդունիլ, անոր բուն իմաստը չըմբռնել ձեւացնելով: Եւ կոմսը, Յիւրիանիի մօտենալով, պոռաց զուարթօրէն.

— Շատ զուարճալի, շատ հետաքրքրական է ձեր վէպը: Կ'երդնում թէ կ'ողեւորէ զիս: Բայց, ըստ ձեզ, ի՞նչ եղած է այդ բարի երիտասարդը, այդ տիպար զաւակը: Կը յուսամ թէ այդքան դեղեցիկ ձամբու մէջ կանդ առած չէ:

— Մ'հ, անշուշտ ո՛չ:

— Այնպէս չէ՞: Այդպիսի սկզբնաւորութենէ՞ մը ետք: Վեց տարեկանին մէջ ձեռք անցընել թագուհիին Մանեակը, այն հռչակաւոր մանեակը, որուն կը ցանկար Մատի Անթուանէթ:

— Եւ ձեռք անցընել, ըսաւ Յիւրիանի կոմսին պէս ընելով, ձեռք անցընել առանց ամենափոքր տհաճութեան մը ենթարկուելու, առանց մէկը մտքէն անցընելու քննել ապակիներուն վիճակը կամ խորհիլ թէ պատահանին եղերքը շատ մաքուր է, այն եղերքը, զոր որրած էր թանձր փոշիին վրայ իր անցքին հետքերը ջնջելու համար... Խոստովանեցէք թէ առո՞նք իր տարիքը ունեցող ստահակի մը գլուխը կը գարձնէին: Ուրեմն շատ զիւրի՞ն է աս: Ուրեմն ուղեկ և ձեռքը երկնցնել միայն կայ... Իրաւ որ ուղեց...

— Եւ ձեռքը երկնցուց :

— Երկու ձեռքը, աւելցուց սապետը խնդալով :

Սարսուռ մը անցաւ : Ի՞նչ դադունիք ծածկուած էր այս ինքնակոչ Ֆլուրանիի կեանքին մէջ : Ո՛րչափ արտասովոր եղած ըլլալու էր դոյութիւնը այս արկածախնդրին, որ վեց տարեկանին հանձարեղ գող մըն էր և որ այսօր յուզումներ փնտռող արուեստագաշտի նրբանքով կամ առ առաւելն սխակալութեան զգացում մը գոհացնելու համար, կուգար զոհին գէժ խրոխտալ անոր տանը մէջ, յանդգնօրէն, խօլաբար և սակայն այցելութեան գացող բարեկիրթ մարդու մը բովանդակ անթերիութեամբ :

Ոտքի ելաւ և կոմսուհին մօտեցաւ հրաժեշտ առնելու համար : Այս վերջինը ընկրկելու շարժում մը զսպեց : Ասպետը ժպտեցաւ :

— Օ՛հ, Տիկին, կը վախնա՞ք, ըսաւ : Արդեօք չա՞տ հեռուն տարի սայօնի կախարդի պզտիկ կատակերգութիւնս :

Կոմսուհին ինքզինքը զսպեց և պատասխանեց միեւնոյն բարեկիրթութեամբ, որուն մէջ քիչ մը հեղնութիւն կար :

— Ամենեւին, պա՛րոն, և՛յդ բարի տղուն առասպելը ընդհակառակը խիստ շահագրեռեց զիս և ուրախ եմ որ իմ մասին այդքան փայլուն ճակատագրի մը առիթ եղայ : Բայց չէ՞ք կարծեր թէ այդ... Կնո՞ջ, այդ Հանրիէթին զաւակը իր կոչումին կը հնազանդէր մանաւանդ :

Ասպետը սարսուռաց, ակնարկութիւնը զգալով և պատասխանեց :

— Համարուած եմ ատոր և նոյն իսկ պէտք էր որ այդ կոչումը լուրջ ըլլար որպիսով տղան չվհատէր բնաւ :

— Ի՞նչպէս :

— Բայց այս՛ : Ինչպէս գիտէք, քարերուն մեծ մասը կեղծ էր : Անգլիացի դոհարաւաճառէն զնուած քանի մը աղամանդները միայն ճշմարիտ էին, միւսները մի առ մի ծախուած ըլլալով կեանքի անհրաժեշտութեանց համեմատ :

— Միշտ Թագուհիին Մանեակն էր անիկա, պա՛րոն, ըսաւ կոմսուհին հպարտութեամբ և ինծի կուգայ թէ Հանրիէթի որդին ասիկա չէր կրնար հասկնալ :

— Հասկցած ըլլալու է, Տի՛կին, թէ կեղծ կամ իրաւ, մանեակը ամէն բանէ առաջ ցուցամոլութեան առարկայ մը, նշանակ մըն էր :

Մ. Տոէօ շարժում մը ըրաւ : Կինը խոկոյն կանխեց զայն :

— Պա՛րոն, ըսաւ, եթէ ձեր ակնարկած մարդը ամենազոյզն ամօթխածութիւն ունի...

Ընդմիջեց, Ֆլուրանիի հանդարտ նայուածքէն վախնալով :

Ասպետը կրկնեց.

— Եթէ այդ մարդը ամենազոյզն ամօթխածութիւն ունի...

Կոմսուհին զգաց թէ բան մը պիտի չլահէր եթէ այդ քերպով խօսէր անոր հետ և հակառակ իր կամքին, հակառակ իր բարկութեան և նուաստացած հպարտութեան համակ սարսուռն զայրոյթին, գրէթէ քաղաքավարութեամբ ըսաւ անոր.

— Պա՛րոն, պատմութիւնը կ'ըսէ թէ Ռէթօ ար Վիլէթի, երբ Թագուհիին Մանեակը իր ձեռքին մէջ ունեցաւ և բոլոր աղամանդները հանեց ժանն ար Վալուայի հետ, չհամարձակեցաւ կաղմածքին զպչիլ : Հասկցաւ թէ՛ աղամանդները զարդը, յարակից մասն էին միայն, բայց կաղմածքը էական գործը, արուեստագէտին ստեղծագործութիւնն իսկ էր ու յարգեց զայն : Կը կարծէ՞ք թէ այդ մարդն ալ հասկցած ըլլայ :

— Տարակոյս չունիմ թէ կաղմածքը դոյութիւն ունի : Տղան յարգեց զայն :

— Է՛ ուրեմն, պա՛րոն, եթէ պատահի որ անոր հանդիպիք, ըսէք իրեն թէ անիրաւարար կը պահէ մէկը այն նշխարներէն, որոնք կարգ մը ընտանիքներու սեփականութիւնն ու փառքն են և թէ կրցած է անոր քարերը խել առանց Թագուհիին Մանեակը Տոէօ—Ասպիղ տան պատկանելէ դադրելու : Անիկա մեղի կը վերաբերի մեր անունին, մեր պատիւին պէս :

Ասպետը պարզապէս պատասխանեց.

— Պիտի ըսեմ, Տի՛կին :

կենարհեցաւ ամօր առջեւ, ողջունեց կոմորը և միւս
շերկաները և մեկնեցաւ:

*
* *

Չորս օր ետքը, Տիկին Տոէօ իր սենեակին սեղանին
վրայ կը դառնէր կարօնալին զինանշանները կրող կարմիր
կաշիէ առւի մը, զոր բացաւ: Թագուհին Մանեակն էր:

*
* *

Բայց որովհետեւ միութեան և որամարանութեան
հոգածու մարդու մը կեանքին մէջ ամէն բան պէտք է
միեւնոյն նպատակին ձգտի — և թէ քիչ մը «ուէրլամ»ը
երբեք մնասակար չէ —, յաջորդ օրը էֆօ սը Գուան հե-
տեւեալ զգայացունց տողերը կը հրատարակէր.

«Թագուհին Մանեակը, ատենօք Տոէօ—Սուպիդ ընտա-
նիքէն գողցուած հոշակաւոր գոհարեղէնը գտնուեցաւ Ար-
սէն Լիւբէնի կողմէ, որ փութաց վերադարձնել զայն իր
օրինաւոր տէրերուն: Այս փափուկ և ասպետական հոգա-
ծութիւնը ծափահարելէ զատ ուրիշ բան կարելի չէ ընել»:

ՎԵՐՁ

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻԻՈՎ
“ՔՈՒԲԱՅ, ԻՆ ԵՕԹՆՈՅԸ”

ՅԱԶՈՐ ԱՔԲԱՀԱԾՆԵՐ

Պապ Ալի հաստէսի Ռեթիս ԷՖ. խաճ

ԳՈՐԾԱԿԱՆ ԳԻՐԲԵՐՈՒ ՀԱՆԴԷՍՆԵՐՈՒ ԵՒ ԹԵՐԹԵՐՈՒ

ԴՆԿԸ.

Նաւասարդ	100
Ծրանական յեղափոխութիւնը	250
Օշական հաւաքածոյ	50
Ինկուռնովեց	180
Ազատութեան համար Չէյքոսկի վրէժը	120
» » Եղջրդի պոնպակ	80
Վերջին քերդը	30
Թափառական Հայը	75
Թիապարսը	
Ախորականը	40
Մասնիչը	35
Ապսիւզ-Հաւիտ և Շերթօֆօրն	90
Նաթ Փինֆերըն (Նախորդ շրջան)	10
Յիշատակներ Հայկական ճգնաժամին	150
Ուղեցոյց ընտանեկան երջանկութեան	50
Միամիտի մը արկածները	35
Երախնէի ռակ	60
Պոֆաշոյի տասնօրեակը	50
Իրանի պատահաւները Ասրպեշի	60
Հաւաստմունքեան գաղտնիքները	125
Քառնյազարդ կիներ	60
Մանանայ Ա. Բ. (Գ. հաստը հազուադէպ է)	120
Հայապատում	60
Բուրանը	150
Հայոց պատմութիւն Պաշտամունք	100
Սիրածներու համար	5
Վերածնունդ Հայաստան	7,5
Կեանքի ինչպէս կ'անցնէր, կեանքի ինչպէս անցաւ	30
Սարապի երկրին մէջ	100 ԴՆԿԸ
Գաղտնի սեղեկագիր Հայաստանի ջարդին վրայ Տֆ. Լեքսիսի	1100
Հայ մեֆին հարկը եղեռնին	30 ԴՆԿԸ.

ԻՐ ՏԵՍԱԿԻՆ ՄԵՁ ՄԻԱԿԸ

ՅԱԿՈԲ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

Ընդհ. գործակալ թերթերու և գիրքերու, հրատարակիչ Նիք Քարթլերի, Նաթ Փինքէրթընի, Արսէն Լիւքէնի և Շէրլօք Հոլմսի:

Ամէն տեսակ գիրքեր, թերթեր ու հանդէսներ և օրրօրին նոր հրատարակութիւններ Պոլսոյ ամէն կողմը կը վաճառուին իր մասնաւոր ծախողներուն կողմէ:

Սկիւտար, Գաւր գիւղ, Մաքրի գիւղ, Սամաթիա, Գում գաւու, Եէնի գաւու, Վոսփորի կարեւոր նաւամատոյցները կամուրջին երկու զլուխը, և Բերայի, Շիշլիի և Կէտիկ ըսչայի բոլոր ծխավաճառներուն քով:

Նոյնպէս կը հայթայթէ և իր հասցէին կը հասցնէ սեւէ գիրք օրու մասին իրեն դիմում եղած ըլլայ:

Հասցէ՝ Պապ Ալի, Բէշիա էֆ. խան: Օրը 14 ժամ քաց է:

Քառորդ ժամ եթէ գոշարձանայ կ'ոչեմ կարդացէ՛ք

“ Ս Ե Ք Լ Ո Պ ”

Կ Ա Տ Ա Կ Ե Ր Գ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

10 պատկերներով զարդարուած

ԳԻՆ, 5 ՂՐՇ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0171935

